МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
УМАНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет фізико-математичної та природничої освіти
Кафедра географії

Допущено до захисту
«__»_____202__ р.
В.о. зав. кафедри
_____

КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

БАКАЛАВРА

ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ УЧНЯМИ ГІМНАЗІЙ ГЕОГРАФІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО РАЙОНУ (НА ПРИКЛАДІ ЗВЕНИГОРОДСЬКОГО РАЙОНУ ЧЕРКАСЬКОЇ ОБЛАСТІ)

Виконала: студентка IV курсу 42 групи освітньої програми: Середня освіта (Географія. Біологія та здоров'я людини) спеціальності: 014.07. Середня освіта (Географія)
Нечитайло Діана Дмитрівна

Науковий керівник: кандидат педагогічних наук, доцент
Герасименко Оксана Володимирівна

Умань – 2026

ЗМІСТ

ВСТУП 3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ..……. 7
1.1.Значення краєзнавчого принципу у навчанні географії…….... 7
1.2. Краєзнавчий екскурс в територіальний устрій Звенигородщини …… 10
1.3. Географічна характеристика Звенигородського району Черкаської області…….. 17
РОЗДІЛ 2. МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО РАЙОНУ У ГІМНАЗІЇ……..…….. 22
2.1. Вікові особливості учнів гімназії під час вивчення географії рідного краю……. 22
2.2. Аналіз модельних навчальних програм з географії: вивчення рідного краю…….. 25
2.3. Форми організації навчальної діяльності на уроках географії…… 28
2.4. Методи вивчення географії адміністративного району (на прикладі Звенигородського району Черкаської області) 30
2.4.1. Інтерактивні методи навчання географії вивчення адміністративного району …….. 30
2.4.2. Формування дослідницьких вмінь здобувачів освіти засобами вивчення географії рідного краю…… 36
2.4.3. Проєктна діяльність як інструмент формування географічної компетентності…… 38
2.4.4. Дидактична роль екскурсій у вивченні географії…… 39
РОЗДІЛ 3. ПРОФЕСІЙНА ПЕДАГОГІЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ……..…. 42
3.1. Практичні аспекти вивчення географії Звенигородського району Черкаської області…….. 42
3.2. Розробка уроку з географії на тему: «Адміністративно-територіальний устрій України. Населені пункти»……. 50
3.3. Розробка інтегрованого уроку на тему: «Звенигородщина на перехресті століть»…….. 53
ВИСНОВКИ……...…… 61
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ……..……. 64
ДОДАТКИ…… 69

ВСТУП

Актуальність теми дослідження.

Сучасний етап розвитку географічної освіти в Україні характеризується переорієнтацією освітнього процесу на формування компетентної особистості, здатної аналізувати природні, соціально-економічні та екологічні процеси, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між компонентами географічного середовища та застосовувати здобуті знання у практичній діяльності. У контексті реформування освіти відповідно до концепції Нової української школи особливого значення набуває краєзнавчий принцип навчання, який забезпечує органічний зв'язок теоретичних знань із безпосереднім життєвим досвідом учнів та сприяє формуванню цілісного уявлення про територію проживання.

Одним із важливих напрямів сучасної географічної освіти є вивчення адміністративного району як складової рідного краю. Саме локальна територія є найближчим середовищем життєдіяльності учнів, тому її дослідження сприяє розвитку просторового мислення, формуванню громадянської свідомості, екологічної культури, патріотичних почуттів та дослідницьких умінь. Вивчення географії адміністративного району дозволяє учням усвідомити взаємозв'язки між природними умовами, населенням, господарством і сучасними соціально-економічними процесами, що відбуваються на території їхнього проживання.

Особливо актуальною проблема вивчення географії адміністративних районів стала в умовах сучасної адміністративно-територіальної реформи України, у результаті якої було утворено нові укрупнені райони та сформовано територіальні громади. Такі зміни потребують оновлення змісту шкільної географічної освіти та посилення уваги до регіонального компоненту навчання. У сучасних модельних навчальних програмах географії значне місце відводиться дослідженню рідного краю, практичній діяльності, використанню цифрових технологій, проєктному та дослідницькому навчанню.

Звенигородський район Черкаської області є важливим об'єктом географічного дослідження. Район характеризується вигідним економіко-географічним положенням, значним природно-ресурсним потенціалом,

сприятливими агрокліматичними умовами, багатою історико-культурною спадщиною та своєрідністю природних ландшафтів. Територія району має значний освітній потенціал для організації краєзнавчої, дослідницької та проєктної діяльності учнів. Особливого значення набуває вивчення природних умов, історії формування території, демографічних процесів, структури господарства та екологічних проблем району.

У сучасній методиці навчання географії дедалі більшого значення набуває використання інтерактивних методів, цифрових ресурсів, геоінформаційних систем, польових досліджень та навчальних екскурсій. Вивчення географії адміністративного району створює сприятливі умови для реалізації компетентнісного, діяльнісного та дослідницького підходів. Саме робота з локальним матеріалом сприяє перетворенню учня з пасивного споживача інформації на активного дослідника навколишнього середовища.

Теоретичні та методичні аспекти краєзнавчого підходу у навчанні географії досліджували С. Кобернік, О. Топузов, Т. Назаренко, Л. Даценко, В. Пестушко, С. Запотоцький та інші науковці. Проте питання особливостей вивчення географії адміністративного району в умовах сучасної гімназійної освіти потребує подальшого науково-методичного обґрунтування, зокрема щодо використання інтерактивних технологій, цифрових сервісів та організації дослідницької діяльності учнів.

Актуальність дослідження визначається необхідністю вдосконалення методики вивчення географії адміністративного району в гімназії, посилення практичної спрямованості навчання та формування в учнів географічної компетентності засобами краєзнавчої діяльності.

Мета роботи – теоретично обґрунтувати та охарактеризувати особливості вивчення географії адміністративного району учнями гімназій.

Реалізація поставленої мети передбачає розв’язання таких **завдань дослідження**:

1. Проаналізувати науково-методичні підходи до вивчення географії рідного краю.

2. Охарактеризувати географо-історичні особливості формування території Звенигородського району.

3. Дослідити природні та соціально-економічні особливості Звенигородського району Черкаської області.

4. Визначити психолого-педагогічні особливості учнів гімназії під час вивчення географії рідного краю.

5. Проаналізувати модельні навчальні програми з географії щодо вивчення краєзнавчого компоненту.

6. Охарактеризувати форми, методи та сучасні технології вивчення географії адміністративного району.

Об'єкт дослідження – процес навчання географії у гімназії.

Предмет дослідження – методичні особливості вивчення географії адміністративного району учнями гімназій на прикладі Звенигородського району Черкаської області.

Методи дослідження даної кваліфікаційної роботи обрані з урахуванням поставленої мети, завдань дослідження, його об'єкта та предмета. У роботі використовувалися аналіз наукової та методичної літератури, порівняння, узагальнення, картографічний метод, педагогічне спостереження, анкетування, аналіз модельних навчальних програм, описовий та дослідницький методи.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що його результати можуть бути використані вчителями географії для вдосконалення власної педагогічної практики, розробки ефективних уроків із застосуванням матеріалів дослідження.

Результати роботи можна використовувати під час викладання навчальних дисциплін «Методика навчання географії», «Сучасні технології навчання» у закладах вищої освіти.

Апробація дослідження. Результати теоретичних і практичних положень бакалаврського дослідження впроваджені при під час педагогічної практики у закладах загальної середньої освіти, розглянуті на засіданні кафедри географії Уманського національного університету 15.05.2026 р., на науково-методичному

семінарі «Природничі та суспільні географічні студії: сучасний вимір».

Структура кваліфікаційної роботи обумовлена метою, завданнями, об’єктом і предметом дослідження. Кваліфікаційна робота складається зі вступу, трьох розділів, висновків та списку використаної літератури (60 найменувань), 4 рисунків, 4 таблиць, 3 додатків. Загальний обсяг роботи складає – 87 сторінок. Основний зміст викладено на 54 сторінках.

РОЗДІЛ 1.
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Значення краєзнавчого принципу у навчанні географії

Краєзнавчий принцип є одним із фундаментальних дидактичних принципів навчання географії, що забезпечує органічний зв’язок між теоретичними знаннями та безпосереднім життєвим досвідом учнів. Його сутність полягає у вивченні природних, соціально-економічних, демографічних, історико-культурних та екологічних особливостей рідного краю з метою формування цілісного уявлення про навколишній простір та закономірності розвитку територій.

У сучасній географічній освіті краєзнавчий принцип розглядається як важливий засіб реалізації компетентнісного підходу, оскільки він сприяє формуванню в учнів предметних, ключових та міжпредметних компетентностей. Використання місцевого матеріалу у процесі навчання забезпечує конкретизацію абстрактних географічних понять, активізує пізнавальну діяльність учнів та підвищує рівень мотивації до навчання.

Особливого значення краєзнавчий принцип набуває в умовах реформування сучасної української освіти та реалізації концепції Нової української школи, де пріоритетним є формування особистості, здатної критично мислити, аналізувати інформацію, приймати рішення та активно взаємодіяти із соціальним і природним середовищем. Саме краєзнавчий матеріал дозволяє учням усвідомити практичну значущість географічних знань та їх застосування у повсякденному житті.

У процесі вивчення географії рідного краю в учнів формується система знань про особливості території проживання, її природні ресурси, населення, господарство, екологічні проблеми та перспективи розвитку. Це сприяє розвитку просторового мислення, вмінню аналізувати територіальні відмінності та встановлювати причинно-наслідкові зв’язки між природними і суспільними явищами [49, с. 53–60].

Важливою функцією краєзнавчого принципу є його виховний потенціал. Вивчення рідного краю сприяє формуванню патріотичних почуттів, національної самосвідомості, громадянської відповідальності та дбайливого ставлення до природної і культурної спадщини. Учні усвідомлюють значення власного регіону в структурі держави, що є важливим чинником громадянського виховання.

Краєзнавчий принцип також забезпечує реалізацію дослідницького підходу в навчанні географії. Під час роботи з місцевим матеріалом учні залучаються до проведення спостережень, аналізу статистичних даних, роботи з картографічними джерелами, виконання проєктів та польових досліджень. Така діяльність сприяє розвитку дослідницьких умінь, самостійності, уміння працювати з інформацією та робити аргументовані висновки.

У методичному аспекті реалізація краєзнавчого принципу передбачає використання різноманітних форм і методів навчання, зокрема:

- екскурсій;
- практичних робіт;
- дослідницьких проєктів;
- польових спостережень;
- інтерактивних технологій;
- роботи з цифровими картами та геоінформаційними системами [13, с. 13–15].

Особливу роль у реалізації краєзнавчого принципу відіграє використання регіонального компоненту змісту освіти. Це дозволяє враховувати специфіку природних та соціально-економічних умов конкретної території, забезпечуючи практичну спрямованість навчання географії.

Таким чином, краєзнавчий принцип є важливою складовою сучасної географічної освіти, яка забезпечує інтеграцію теоретичних знань і практичного досвіду учнів, сприяє розвитку географічної компетентності, дослідницьких умінь, просторового мислення та громадянської свідомості. Його реалізація

створює умови для формування активної, соціально відповідальної особистості, здатної усвідомлювати значення рідного краю та брати участь у його розвитку.

Краєзнавчий принцип є одним із провідних принципів навчання географії. Його сутність полягає у вивченні природних, економічних, соціальних та екологічних особливостей території, безпосередньо пов’язаної з життям учнів. У сучасній географічній освіті краєзнавчий підхід реалізується через використання місцевого матеріалу під час вивчення фізичної та суспільної географії, організацію екскурсій, дослідницьких проєктів, польових практик та інтерактивних форм роботи. Вивчення географії адміністративного району забезпечує формування цілісного уявлення про територію проживання, розвиток просторового мислення, формування навичок роботи з картографічними джерелами, розвиток дослідницьких умінь, виховання патріотизму та громадянської відповідальності (Рис.1).

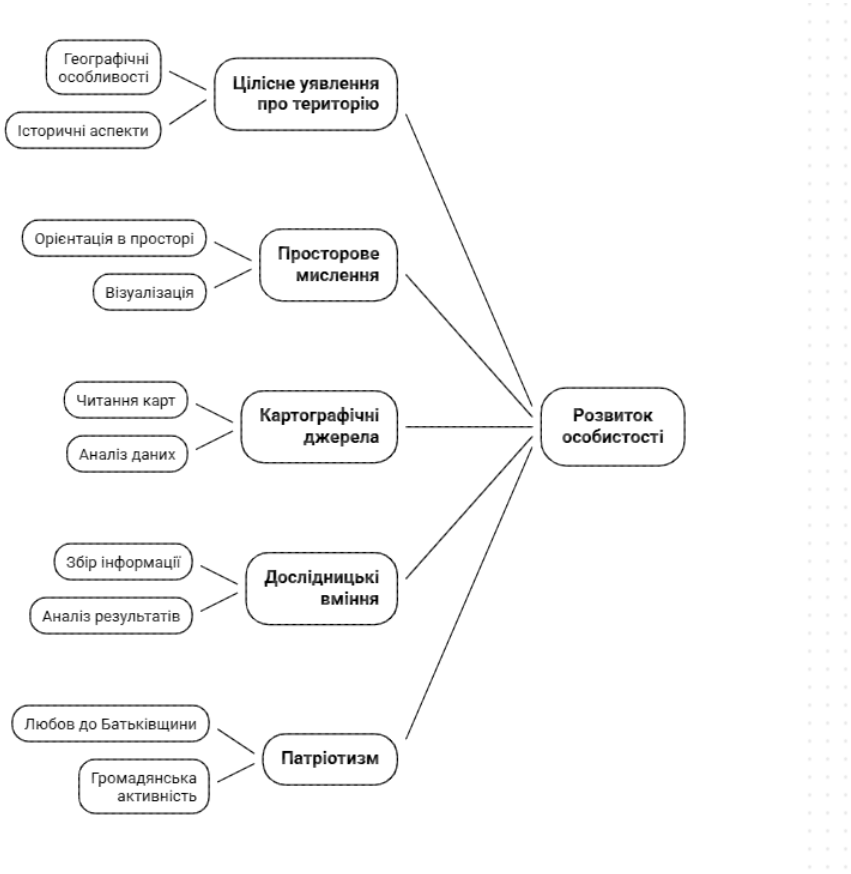


Рис.1. **Розвиток особистості крізь вивчення території проживання**

1.2. Краєзнавчий екскурс в територіальний устрій Звенигородщини

Звенигородський район розташований у центральній частині Черкаської області, займаючи вигідне економіко-географічне положення на захід від обласного центру. Таке розміщення сприяє формуванню ефективних транспортних, господарських та соціокультурних зв'язків як у межах області, так і з іншими регіонами України. Водночас Звенигородщина посідає особливе місце не лише в географічному просторі Черкащини, а й у духовно-культурному житті українського народу. Саме на території району, у селі Моринці, народився видатний український поет, художник, мислитель і громадський діяч Т. Г. Шевченко, творчість і суспільна діяльність якого стали важливими чинниками формування національної самосвідомості та культурної спадщини України [31, с. 3–4].

Історія Звенигородського району має глибоке історичне коріння і сягає давніх етапів розвитку українських земель. Упродовж багатьох століть важливим інструментом організації державного управління, регулювання господарської діяльності, а також забезпечення політичного та культурного розвитку суспільства був адміністративно-територіальний поділ. Поділ державної території на окремі адміністративні одиниці давав можливість ефективніше здійснювати управлінські функції, координувати економічні процеси та забезпечувати взаємодію між центральними й місцевими органами влади. У різних країнах світу такі адміністративно-територіальні утворення мають власні назви відповідно до історичних традицій та особливостей державного устрою. Зокрема, у Китаї вони представлені провінціями, в Англії – графствами, у Швейцарії – кантонами, у Франції – департаментами, у Федеративній Республіці Німеччина – землями, у Сполучених Штатах Америки – штатами.

Адміністративно-територіальний устрій є важливим чинником формування системи державного управління та розподілу владних повноважень між різними рівнями влади. Характер організації влади значною мірою залежить від ступеня розвитку місцевого самоврядування та рівня децентралізації управлінських процесів. У країнах із розвиненими демократичними інститутами

та високим рівнем самоврядності переважає горизонтальний принцип розподілу владних повноважень, за якого місцеві органи влади наділяються значною самостійністю у вирішенні питань місцевого значення. Вони мають ширші можливості щодо реалізації законодавчих ініціатив, прийняття нормативно-правових актів у межах наданої компетенції та здійснення управління відповідно до потреб територіальних громад.

Важливою складовою ефективного місцевого самоврядування є також фінансова автономія. Місцеві органи влади отримують можливість самостійно розпоряджатися значною частиною бюджетних ресурсів, сформованих за рахунок податкових надходжень та інших джерел фінансування. Це дозволяє більш оперативно та цілеспрямовано спрямовувати кошти на реалізацію соціально-економічних програм, розвиток інфраструктури, підтримку освітньої, культурної та інших сфер життєдіяльності населення. Таким чином, адміністративно-територіальний поділ виступає не лише механізмом територіальної організації держави, а й важливим інструментом забезпечення ефективного управління та сталого розвитку регіонів [33, с. 2–16].

Вертикальна модель державного управління характеризується високим рівнем централізації владних та фінансових ресурсів. За такої системи основна частина податкових надходжень і фінансових ресурсів акумулюється центральними органами влади, які здійснюють їх подальший перерозподіл відповідно до загальнодержавних пріоритетів та власних управлінських рішень. У результаті місцеві органи влади значною мірою залежать від центральних інституцій як у фінансовому, так і в адміністративному аспектах, що обмежує їхню самостійність у вирішенні питань місцевого значення. Таким чином, характер адміністративно-територіального устрою безпосередньо впливає на особливості політичного управління, соціально-економічний розвиток територій та ефективність функціонування державного механізму загалом.

Важливе місце в системі державотворення посідає організація податкової політики та механізмів збору податків. Саме за рахунок податкових надходжень забезпечується функціонування органів державної влади, фінансування

соціальних програм, утримання оборонного комплексу та реалізація інших суспільно важливих завдань. Історичний досвід свідчить про те, що ефективність податкової системи значною мірою визначає стабільність держави. Так, ще в період Київської Русі недосконаліть механізмів збору данини стала однією з причин загибелі князя Ігоря під час його спроб повторного стягнення податків із древлян. Після цих подій княгиня Ольга здійснила реформування податкової системи, встановивши чіткі правила збору данини, визначивши місця її сплати та розміри повинностей, що стало одним із перших прикладів нормативного регулювання податкових відносин на українських землях [31, с. 3–4].

Невід'ємним елементом процесу державотворення є також визначення та охорона територіальних меж. Потреба захисту населення, господарських ресурсів і політичної влади зумовила появу оборонних споруд різного типу – фортець, укріплених городищ, земляних валів, ровів та сторожових веж. У цьому контексті особливий інтерес становить дослідження розвитку територіально-адміністративної організації Звенигородщини від праслов'янського періоду до доби Київської Русі та правління князя Володимира Великого.

Археологічні дослідження свідчать, що територія сучасної Звенигородщини була заселена ще в добу кам'яного віку. Сприятливі природні умови, наявність водних ресурсів і родючих земель сприяли формуванню постійних людських поселень. У процесі суспільного розвитку окремі племена об'єднувалися у більші територіальні спільноти, що було зумовлено необхідністю забезпечення колективної безпеки, оборони та ефективного господарювання. Саме в цей період починають виникати укріплені поселення, сторожові пункти та оборонні споруди, які стали важливими елементами формування територіальної організації майбутньої держави Київська Русь [33, с. 13–16].

Одним із найдавніших історико-географічних об'єктів регіону є гора Звенигора, розташована поблизу сучасного села Гудзівка. Дослідники пов'язують її назву з походженням топоніма «Звенигородка». Імовірно, Звенигора виникла як складова системи прикордонних укріплень, споруджених

для захисту південних рубежів держави від нападів кочових племен. Типова структура таких укріплень включала земляні вали, дерев'яні палісади та оборонні вежі, зведені переважно зі зрубу. Археологічні знахідки, зокрема залишки будівельних матеріалів, що й нині трапляються на вершині гори, підтверджують існування тут давнього оборонного комплексу.

Найімовірніше, саме в XI столітті було закладено давньоруський замок Звенигород та споруджено систему Змієвих валів, які виконували функцію захисту від набігів кочових народів степової зони. Цей період можна вважати початком формування адміністративної та військово-політичної організації краю в межах Київської Русі.

Подальший розвиток регіону був тісно пов'язаний із загальноісторичними процесами, що відбувалися на українських землях. У 1240 році під час монгольської навали війська хана Батия зруйнували давній Звенигород. Того ж року було захоплено й Київ, що стало завершенням одного з найтрагічніших етапів в історії Київської Русі.

Перша документальна згадка про Звенигород датується 1394 роком і пов'язана з походами великого князя литовського Вітовта та діяльністю князя Скиргайла на території Середнього Подніпров'я. У подальшому місто неодноразово згадується в історичних джерелах як важливий оборонний і адміністративний пункт південного прикордоння Великого князівства Литовського.

Після Грюнвальдської битви 1410 року польський король Владислав Ягайло здійснив подорож південними територіями держави, відвідавши, зокрема, Канів, Черкаси, Звенигород, Соколівку та Брацлав. Це свідчить про важливе стратегічне значення регіону для контролю над південними рубежами держави.

У 1482 році кримський хан Менглі-Гірей здійснив масштабний похід на українські землі, під час якого було зруйновано низку укріплених міст і замків, у тому числі Звенигород. Після спустошення територія тривалий час залишалася

малозаселеною та в історичних джерелах отримала назву «Звенигородська пустиня».

Упродовж XVI століття внаслідок активної колонізаційної політики польської держави відбувалося поступове відновлення прикордонних фортець і заселення південно-східних територій. Відбудова Звенигородського замку у 1545 році стала важливим чинником відродження міського життя та формування сучасної Звенигородки. Включення міста до адміністративних реєстрів Великого князівства Литовського та підтвердження його правових привілеїв у 1557 і 1564 роках сприяли розвитку місцевого самоврядування, господарської діяльності та зміцненню його адміністративного статусу.

У другій половині XVI – XVII століттях Звенигородка входила до складу Корсунського староства, а з 1639 року стала центром окремого староства, що свідчило про зростання її адміністративного значення. Важливим етапом стало відновлення магдебурзького права у 1792 році, коли польський король Станіслав Август Понятовський підтвердив самоврядний статус міста та надав йому герб, що символізував історичну спадщину Звенигородщини.

Наприкінці XVIII століття після поділів Речі Посполитої регіон увійшов до складу Російської імперії. Адміністративні реформи 1795–1798 років привели до включення Звенигородки до новостворених адміністративних одиниць імперії, а згодом до утворення Звенигородського повіту Київської губернії. Протягом XIX століття місто перетворилося на важливий торговельний центр, зокрема завдяки розвитку чумацького промислу та включенню Правобережної України до загальноімперського економічного простору [32, с. 2–10].

На початку XX століття адміністративно-територіальна структура Звенигородського повіту включала сімнадцять волостей, що свідчило про значні масштаби території та чисельність населення. Подальші адміністративні реформи радянського періоду, проведені у 1920–1930-х роках, призвели до ліквідації повітового устрою та формування нової системи округів і районів.

У 1932 році Звенигородський район увійшов до складу Київської області, а після утворення Черкаської області у 1954 році став її складовою

адміністративно-територіальною одиницею. Відтоді розвиток району відбувався в межах сучасної адміністративної системи, що визначила його місце в соціально-економічному та культурному просторі Центральної України. Станом на 12 січня 1989 року Черкаська область займала територію 20,9 тис. кв.км. з населенням 1532 тис. в її склад входило 20 районів [20].

Важливим етапом реформування системи місцевого самоврядування та територіальної організації влади в Україні стала адміністративно-територіальна реформа 2020 року, метою якої було підвищення ефективності управління територіями, оптимізація мережі адміністративних одиниць та створення спроможних територіальних громад. У результаті реалізації цієї реформи в Черкаській області було сформовано нову систему районного поділу, відповідно до якої замість попередньої мережі районів офіційно утворено чотири укрупнені райони. Такий підхід відповідає сучасним європейським принципам децентралізації влади та спрямований на забезпечення більш ефективного управління соціально-економічним розвитком територій.

Адміністративно-територіальний устрій держави є одним із фундаментальних елементів її функціонування та розвитку. Саме через систему територіального поділу забезпечується реалізація державної політики, організація місцевого самоврядування, координація господарської діяльності, а також надання населенню адміністративних, соціальних та інших суспільно важливих послуг. Історичний досвід свідчить, що адміністративно-територіальний поділ був і залишається одним із ключових чинників державотворення, оскільки визначає просторову організацію влади, механізми взаємодії між центральними та місцевими органами управління, а також створює основу для реалізації законодавчих норм у межах конкретних територій. Тому питання удосконалення територіальної організації влади залишається актуальним для будь-якої держави незалежно від рівня її соціально-економічного розвитку.

У межах проведеної реформи відповідно до Постанови Верховної Ради України № 807-IX від 17 липня 2020 року було утворено Звенигородський район

у сучасних межах. Формування нового району відбулося шляхом об'єднання низки адміністративно-територіальних одиниць та територіальних громад, що дозволило створити більш потужну та спроможну адміністративну структуру.

До складу новоутвореного Звенигородського району увійшли чотири міські територіальні громади: Багачевська (колишня Ватутінська), Звенигородська, Тальнівська та Шполянська. Крім того, до району включено п'ять селищних територіальних громад – Вільшанську, Єрківську, Калинопільську (колишню Катеринопільську), Лисянську та Стеблівську. Важливу складову адміністративно-територіальної структури району становлять також вісім сільських територіальних громад: Бужанська, Виноградська, Водяницька, Лип'янська, Матусівська, Мокрокалигірська, Селищенська та Шевченківська.

Таким чином, адміністративна структура Звенигородського району охоплює 17 територіальних громад різних типів, що забезпечує представництво інтересів населення як міських, так і сільських територій. Загалом у межах району розташовано 243 населені пункти, які формують складну систему розселення та господарського освоєння території. Така мережа поселень відображає історичні особливості заселення краю, природно-географічні умови його розвитку та сучасні тенденції соціально-економічної організації простору (Рис.2) [19].



Рис. 2. **Адміністративно-територіальний устрій Черкаської області**

Сучасний Звенигородський район є однією з найбільших адміністративно-територіальних одиниць Черкаської області. Його формування внаслідок адміністративно-територіальної реформи створило передумови для більш ефективного використання ресурсного потенціалу території, удосконалення системи місцевого самоврядування, покращення якості публічних послуг та забезпечення збалансованого регіонального розвитку. Укрупнення територіальних громад і районів сприяє концентрації фінансових, кадрових та управлінських ресурсів, що є важливим чинником підвищення конкурентоспроможності регіону та зміцнення його ролі в соціально-економічному розвитку Черкаської області.

1.3. Географічна характеристика Звенигородського району Черкаської області

Адміністративний центр – місто Звенигородка. Площа – 5278,5 км² (25,2% від площі області), населення – 200,7 тис. осіб (2020). Займає друге місце серед районів області за площею, та третє – за кількістю населення.

Звенигородський район, як адміністративно-територіальна одиниця до 2020 року був створений у 1923 році та входив до складу Київської області.

Після утворення Черкаської області у 1954 році Звенигородський район перейшов до складу області як адміністративно-територіальна одиниця. Район розташований у центрі Черкаської області і займає вигідне географічне положення. На території району проходять важливі автомобільні та залізничні магістралі. Відстань до обласного центру становить 110 км, до найближчої залізничної станції «Звенигородка» (смт. Єрки) – 12 км.

На території району протікають річки Гнилий Тікич та Шполка. Рельєф Звенигородського району – хвиляста рівнина, розташована в Придніпровському підвищенні. Покрита третинними і четвертинними відкладами, місцями особливо на березі річки на денну поверхню виходять кристалічні породи Українського щита. Льодовик приніс сюди лесові відклади. Територія району

неодноразово заливалась водами мезозойського моря, доказом цього є відклади вугілля [18, с. 153–160].

Нами проводилось вивчення експозицій Звенигородського краєзнавчого музею. В експозиції розміщено знахідки на території району зуби стародавньої акули – водного жителя. Життя на землі зародилось уже в кінці протерозойської, на початку палеозойської ери. На території району знайдені залишки тваринності кайнозойської ери. В період насування льодовика тут паслись мамонти і шерстисті носороги. А коли льодовик відступав – дикі коні, зубри, тури. Про зародження життя на землі на прикладі Черкаського краю було вивчено і описано нашим земляком Іваном Григоровичем Підоплічком в книзі «Походження людини в світлі науки» (Рис.3.).



Рис.3. **З експозиції Звенигородського краєзнавчого музею**

Плоскорівнинний рельєф Звенигородського району являє собою плато з сіткою неглибоких, але широких балок. Міжбалкові простори рівні, широкі. Ерозія ґрунтів виражена слабо. Надра району мають широкий спектр корисних копалин, серед яких основне місце займають паливні та будівельні матеріали. У районі є запаси бурого вугілля, бентонітових глин, каоліну (промислова розробка), будівельних пісків, будівельного каменю (промислова розробка) та джерела радонових вод (Рис.4.).

Клімат помірно-континентальний. Зима м’яка з відлигами, літо тепле. Середня температура повітря +7,1 градусів С. Максимальна в 1936 р. +39 град. С, мінімальна -36,7 град. С в 1935 р. річна кількість опадів 450-520 мм. Переважно північно-західні вітри. Гідротермічний коефіцієнт становить 0,9-1,1. Кліматичні числові характеристики відповідають середнім показникам по області і сприятливі для вирощування районованих сільськогосподарських культур та багаторічних насаджень. Середня річна температура повітря коливається від +6,7 градусів на півночі до 8,0 – на півдні. Середня місячна температура повітря найбільш теплого місяця-липня складає +20,1 градусів в найхолоднішому місяці-січні середня температура становить -5,9 градусів. Абсолютний мінімум температури знаходиться в межах -34-38 градусів в січні-лютому, абсолютний максимум +36-39 градусів в липні-серпні. Сума активних середньодобових температур понад+10 градусів становить 2868 градусів. Безморозний період триває 160-170 днів, вегетаційний період складає 205-215 днів.



Рис. 4. **Експозиція корисних копалин Звенигородського краєзнавчого музею**

Головна водна артерія річка Гнилий Тікич. Довжина – 156 км., площа басейну 3125 кв.км., падіння річки – 0,70 м\км. В річку впадають малі річки – Звенигородка, Смердяча, Неморозь, Попівка, Шполка, а в Шполку – Будищанка, Чичир, Княжа. По території також протікають р. Вільшанка. Води недостатня кількість, необхідний облік і охорона маленьких річечок і струмків.

Домінуючими ґрунтоутворюючими породами в районі є леси і лесовидні суглинки. їх багатий мінеральний склад, наявність карбонатів кальцію, сприятливі водно-фізичні і фізико-хімічні властивості сприяють формуванню на них родючих ґрунтів. Дальньоалювіальні відклади приурочені до борових терас та заплав річок. За механічним складом вони піщані та глинисто-піщані. Ґрунти, що сформувались на них, мають низьку продуктивну родючість. Сучасні алювіальні відклади поширені в заплавах річок. На них сформувались різні за продуктивністю і властивостями ґрунти (лужні, дернові, болотні)Типовими ґрунтами для Звенигородщини являються чорноземи, супіски, а також глинисто-піщані. По механічному складу частина середньо-суглинистого ґрунту – сприятлива для ведення сільського господарства. Реградовані ґрунти – вимагають добрив. Ведеться боротьба з ерозією ґрунтів.

Переважають типові малогумусні чорноземи, є також лужні ґрунти. Площа лісів і деревно-чагарникових насаджень 19,7 га. Основні породи дерев: сосна (35 % площі лісів), дуб (28%)[17, с. 355–360].

На південній околиці Звенигородки, біля вулиці Лівобережна, над берегом Гнилого Тікича є в нашому районі унікальна пам’ятка природи, найстаріша за віком. Це відслонення тектонічних брекчій, прадавній уламок Українського кристалічного щита, залишок високих гір зруйновані тисячі мільйонів років тому, лишивши по собі цінні відклади бентонітових та каолінових глин, якими багатий наш край. Природні умови Звенигородського району з давніх часів сприяли проживанню та господарській діяльності людей. Лише перелік археологічних культур народів і племен, що освоювали зазначену територію, дає можливість зробити висновок, що вона відноситься до регіонів стародавнього і тривалого заселення та різнобічного господарського освоєння. Варто зазначити,

що у цьому складному процесі освоєння території Звенигородського району відповідає виділеним та обґрунтованим етапам розвитку міжзонального геоекотону «лісостеп-степ» Правобережної України. Разом з тим, історичні й політичні процеси не завжди сприяли рівномірному заселенню й господарському освоєнню території Звенигородського району. В окремі періоди відбувалось інтенсивне освоєння природних ресурсів, в інший час суспільно-господарський розвиток території уповільнювався (вплив кочівників) внаслідок її пограничного положення на межі двох культур: кочової, найчастіше войовничої, спустошливої за своїми наслідками та осілої, землеробської, слабко захищеної. Це призвело до того, що сучасна структура антропогенних ландшафтів досліджуваної території почала формуватись лише з другої половини XIX ст. На початку XXI ст. фоновими у структурі антропогенних ландшафтів Звенигородщини є сільськогосподарські (польові та лучно-пасовищні), селитебні і промислові, міські, дорожні й локально-рекреаційні.

Вигідне географічне розташування району, близькість джерел сировини і ринків збуту продукції, багатогалузеве сільське господарство та промисловість, розвинута мережа транспортних комунікацій, наявність висококваліфікованих кадрів спеціалістів відкривають для району перспективи економічного розвитку. Сучасний Звенигородський район за своїм економічним розвитком аграрний. Значна частина продукції, що виробляється у районі - продукція сільського господарства. Промисловість залишається основною бюджетно формуючою галуззю економіки району, а ефективно працюючі промислові підприємства - це важливий фактор соціальної стабільності в районі. В районі функціонує 4 промислових підприємства, які займаються переробкою сільськогосподарської продукції. Основними видами промислової продукції, що виробляються в районі, є борошно, макаронні та хлібобулочні вироби, тверді сири, вироби із пластмаси та металофурнітура. Провідним підприємством переробної галузі є ВАТ «Звенигородський сироробний комбінат», який входить до світової мережі переробників молока, об’єднаних французькою компанією «Бонгрейн» (Додаток А).

РОЗДІЛ 2.
МЕТОДИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ВИВЧЕННЯ ГЕОГРАФІЇ АДМІНІСТРАТИВНОГО РАЙОНУ У ГІМНАЗІЇ

2.1. Вікові особливості учнів гімназії під час вивчення географії рідного краю

Спостереження за психолого-педагогічними особливостями учнів гімназійного віку (переважно це підлітки 11–15 років) у контексті вивчення географії рідного краю є актуальним завданням сучасної освіти. Цей період характеризується фундаментальними змінами у когнітивній, емоційній та соціальній сферах, що безпосередньо впливає на засвоєння просторових та екологічних знань.

Ми спостерігали за когнітивним розвитком та абстрактним мисленням здобувачів освіти Звенигородської гімназії № 5.Звенигородської міської ради Звенигородського району Черкаської області.

Нами було проведено анкетування «Мій рідний край на уроках географії» (Додаток Б). У дослідженні взяли участь учні 6–9 класів (вік 11–15 років). Аналіз виявив чітку кореляцію між віковими психологічними новоутвореннями та рівнем засвоєння географічного матеріалу. Результати підтвердили, що вибіркова увага є домінуючим фактором для 70% опитаних.

Молодші підлітки (6–7 кл.) демонструють високу концентрацію на антропогенних та незвичайних об’єктах (легенди, пам’ятки), але ігнорують статистичні закономірності. Старші підлітки (8–9 кл.) переходять до аналітичного сприйняття, де ключовим є питання: «Як це впливає на моє життя?».

На нашу думку, необхідно трансформувати вивчення сухих статистичних даних у форматі сторителінгу (для 6–7 кл.) та кейс-стаді (для 8–9 кл.) [13, с. 152–167].

Анкетування зафіксувало явище інтелектуального критиканства, особливо в 9-х классах (понад 65% учнів). Гімназисти гостро відчувають розрив між даними підручників та реальністю. Учні віддають перевагу цифровим сервісам (Google Maps, OpenStreetMap) через їхню динамічність.

Робота з застарілими картами сприймається як «марна праця», що знижує мотивацію.

Емоційна втома виникає найшвидше під час монотонної роботи в кабінеті (80% респондентів). Найвищий бал інтересу отримали форми навчання, що передбачають соціальну взаємодію та вихід за межі школи. Екскурсії сприймаються учнями не як відпочинок, а як можливість реальної апробації знань.

Учням гімназії притаманний перехід від конкретно-операційного до формально-логічного мислення. Вивчення рідного краю перестає бути лише описовим. Щодо аналітико-синтетичної діяльності, то гімназисти здатні не просто запам’ятовувати назви річок чи висоту гір, а встановлювати причинно наслідкові зв’язки (наприклад, як геологічна будова впливає на рельєф їхньої місцевості).

У цьому віці активно розвивається просторове уявлення – здатність до дешифрування картографічних джерел. Карта сприймається не як картинка, а як математично побудована модель простору.

Однією з ключових психологічних новоутворень підліткового віку є формування самосвідомості. Краєзнавство виступає інструментом соціалізації. Через географію рідного краю учень усвідомлює себе частиною певної громади та ландшафту. Це задовольняє базову потребу підлітка в афіліації (приналежності до групи).

Емоційна сфера підлітків лабільна, тому прив’язка теоретичних знань до знайомих локацій (парк, річка, знайомий завод) робить навчання особистісно значущим. Для ефективного викладання географії рідного краю необхідно враховувати специфічні психологічні механізми: дослідницький інтерес та самостійність і практична спрямованість. Здобувачі освіти прагнуть автономії.

Краєзнавство ідеально підходить для реалізації проєктної діяльності. Психологічно підлітку важливо відчути себе «першовідкривачем», навіть якщо його відкриття мають лише суб'єктивну новизну. Учні середньої ланки часто ставлять питання: «Навіщо мені це знати?». Географія рідного краю дає пряму відповідь через аналіз екологічної ситуації власного міста, оцінку рекреаційних ресурсів для відпочинку. Розуміння економічних перспектив регіону, де вони планують будувати кар'єру.

Навчання у цьому віці ефективне тоді, коли воно передбачає комунікацію. Колективні дослідження, екскурсії та групові проєкти відповідають провідному виду діяльності підлітка – інтимно-особистісному спілкуванню.

Незважаючи на високий потенціал, існують певні психологічні бар'єри (Табл.1.).

Таблиця 1

Психологічні особливості учнів гімназії під час вивчення географії рідного краю

Психологічна особливість	**Прояв у вивченні географії**	**Педагогічне рішення**
Вибіркова увага	Фокус лише на цікавих фактах, ігнорування системних даних.	Використання ГІС-технологій та візуалізації.
Критиканство	Недовіра до застарілих даних у підручниках.	Залучення актуальних статистичних сервісів у реальному часі.
Емоційна втома	Швидке перенасичення одноманітною роботою з картами.	Зміна видів діяльності: від кабінетних до екскурсій.

Отже, психолого-педагогічна стратегія вивчення географії рідного краю в гімназії має базуватися на суб'єкт-суб'єктній взаємодії. Географія рідного краю в цей період – це не просто сума знань про координати та ґрунти, а процес формування екологічно відповідального громадянина, який розуміє своє місце в просторі та часі. Ефективність навчання залежить від того, наскільки вчитель зможе перетворити вивчення регіону на простір для самореалізації та дослідження підлітка.

При бесіді з вчителями географії гімназії для подолання виявлених дефіцитів та використання психологічних переваг підлітків пропонується наступна стратегія: впровадження ГІС-технологій – замість паперового заповнення контурних карт пропнується створення власних цифрових шарів на платформі Google My Maps. Це задовольняє потребу в актуальності та візуалізації.

Проєктна діяльність «Еко-аудит локації». Пропозиція учням 8–9 класів дослідити конкретну екологічну чи економічну проблему свого мікрорайону. Це спрямовує підліткове критиканство у конструктивне русло.

Зміна ритміки уроку. Кожні 7–10 хвилин змінювати вид діяльності (від роботи з даними до обговорення або віртуальної подорожі), щоб запобігти емоційному вигоранню. Використання методу «Жива географія». Проведення уроків-досліджень на місцевості, де теоретичні знання про рельєф, ґрунти чи гідрографію підкріплюються безпосереднім спостереженням.

Отже, ефективність вивчення географії рідного краю в гімназії прямо залежить від здатності вчителя перейти від ролі «джерела інформації» до ролі «модератора дослідження», що відповідає прагненню підлітка до самостійності та визнання.

2.2. Аналіз модельних навчальних програм з географії: вивчення рідного краю

Аналіз модельних навчальних програм (МНП) для Нової української школи (НУШ) свідчить про докорінну зміну підходів до вивчення рідного краю. Якщо раніше краєзнавство часто виносилося на кінець навчального року як факультативний додаток, то в сучасних програмах (авторський колектив: Запотоцький С.П., Карпюк Г.І., Гладковський Р.В., Довгань А.І., Совенко В.В., Даценко Л.М., Назаренко Т.Г., Гільберг Т.Г., Савчук І.Г., Нікитчук А.В., Яценко В.С., Довгань Г.Д., Грома В.Д., Горовий О.В. та Кобернік С. Г., Коваленко Р. Р., Гільберг Т. Г., Даценко Л. М.) воно інтегроване в загальну структуру курсу. Нижче наведено науково-методичний аналіз ключових компонентів цих програм.

Сучасні програми базуються на трьох «китах» методики: діяльнісний, компетентнісний та інтегративні підходи на навчання. Акцент зміщено з «знаю, де знаходиться» на «вмію дослідити». Програми передбачають велику кількість практичних робіт безпосередньо на місцевості.

Вивчення краю спрямоване на формування екологічної грамотності, підприємливості та соціальної відповідальності (наприклад, оцінка інвестиційної привабливості своєї громади). Формування локальної ідентичності – усвідомлення себе як частини конкретної громади (Звенигородщини, Черкащини тощо).

Модельні програми пропонують вчителю широкий спектр «гнучких» годин, які рекомендується використовувати для навчальних екскурсій, дослідницьких проєктів, використання місцевого компонента. Програми офіційно закріплюють право вчителя замінювати аудиторні заняття екскурсіями до місцевих підприємств чи пам’яток природи. Замість рефератів пропонується створення «Екологічного паспорта мікрорайону» або «Туристичного путівника громади». На кожному уроці вчитель має право (і обов’язок) ілюструвати загальні географічні закономірності прикладами своєї місцевості. У модельних програмах вивчення рідного краю розподілено за рівнями складності відповідно до віку гімназиста (Табл.2.) [36; 37].

Таблиця 2

Аналіз модельних навчальних програм з географії: вивчення рідного краю

Клас	Фокус	Метод
6 клас	Краєзнавство тут має пропедевтичний характер.	Елементарні вимірювання та описи. Наприклад, орієнтування на місцевості, складання плану шкільного подвір’я, спостереження за погодою та сезонними змінами в природі рідного краю.
7 клас	На цьому етапі рідний край вивчається через компаративний аналіз.	Створення порівняльних таблиць та ментальних карт Наприклад, порівняння природних зон України (та своєї області) з аналогічними зонами на інших материках.

Таблиця 2 (продовження)

8 клас	Це кульмінація краєзнавчого компонента. Наприклад, представлення географічного положення України та свого регіону проживання. Пошук інформації про власний регіон і територію у безпосередній близькості від місця проживання. Визначення географічного центру вашого регіону (територіальної об'єднаної громади). Характеристика клімату свого регіону на основі карт, статистичних даних та метеорологічних приладів Запровадження ефективного природокористування в громаді.	ГІС-моделювання, статистичний аналіз, соціальні опитування, дослідження, проєктна діяльність, використання STEM-технологій. *Шкільні екскурсії*: до геологічної пам'ятки своєї області; Польові спостереження за ґрунтами своєї місцевості та опис способів покращення їх якості. *Проєктна діяльність*: Конкурс винахідницьких і раціоналізаторських проєктів. Конкурс матеріалів із висвітлення питань у сфері довкілля на місцевому та регіональному рівнях. Розроблення екологічної стежки у вашому населеному пункті з описом екскурсійного маршруту. Формування спроможних територіальних громад. *Моделювання*: Генеральний план міста (на прикладі свого населеного пункту). *Робота у групі для розв'язання проблем*: Роль кордонів для безпеки держави. Як змінився адміністративний поділ території України в XXI ст.? *Дослідження*: Де починаються і закінчуються населенні пункти
9 клас	Глибоке вивчення адміністративного району (наприклад, Звенигородського). Аналізується геологічна будова, демографічні процеси, структура ОТГ та спеціалізація місцевих підприємств.	*Проєктна діяльність*: Як поліпшити демографічну ситуацію у своїй місцевості? Оптимізування структури посівних площ у своїй місцевості/територіальній громаді. Кооперування підприємців у своїй громаді. Розроблення проєкту туристичного кластера свого населеного пункту, територіальної громади *Екскурсії:* Промислове підприємство у своєму місті/селищі/селі. *Робота у групі для розв'язання проблем*: Як оптимізувати роботу транспорту у своїй громаді? Як поліпшити профіль (спеціалізацію), розміри, розташування закладів торгівлі у своїй місцевості? *Дискусії*: Технопарк у своїй місцевості: можливості, профіль, проблеми.

У ході бесіди з вчителями ми провели критичний аналіз модельних програм та визначили виклики для вчителя (Табл.3.).

Отже, аналіз модельних програм показує, що вивчення географії рідного краю в гімназії трансформувалося з описової дисципліни в прикладну лабораторію. Програма дає вчителю автономію, а учню – можливість реалізувати себе як дослідника, що критично важливо для підліткового віку. Успіх реалізації

цих програм залежить від наповнення їх локальним контентом (статистикою Звенигородщини, картами Черкащини тощо).

Таблиця 3

Критичний аналіз та переваги модельних програм з географії в частині вивчення географії свого краю

Переваги модельних програм	**Виклики для вчителя**
Гнучкість: можливість змінювати послідовність тем залежно від сезону (для екскурсій).	Необхідність самостійно розробляти дидактичний матеріал для свого району.
Цифровізація: широке залучення супутникових знімків та онлайн-сервісів.	Нерівномірний доступ до швидкісного інтернету в польових умовах.
Інтегрованість: зв’язок з історією, біологією та економікою.	Потреба в міжпредметній координації з іншими вчителями-предметниками.

2.3. Форми організації навчальної діяльності на уроках географії

Географія є однією з основних природничих наук, яка вивчає взаємозв’язки між природними та соціальними явищами на Землі, а також вплив людини на навколишнє середовище. З огляду на складність і багатогранність предмета, важливим аспектом ефективного навчання географії є вибір форм організації навчальної діяльності, які сприяють глибокому засвоєнню матеріалу, розвитку критичного мислення та практичних навичок учнів.

Форми організації навчальної діяльності – це способи, за допомогою яких учні взаємодіють із навчальним матеріалом, однолітками та вчителем під час уроку. Вибір відповідних форм організації має важливе значення для того, щоб уроки географії були не тільки пізнавальними, а й захоплюючими, інтерактивними, та сприяли розвитку навичок, що застосовуються у реальному житті. Під час виробничої практики ми спостерігали переваги та недоліки форм організації навчання [39, с. 126–135].

Фронтальна форма навчання є традиційною і найпоширенішою формою організації уроків географії. Вона передбачає, що вчитель одночасно працює з усіма учнями класу, надаючи їм загальні знання, пояснення та завдання. Це найбільш зручна форма для викладу нових тем, демонстрації карт, схем, супутникових знімків, відео- та аудіоматеріалів.

У рамках фронтальної організації уроку вчитель може використовувати різні методи пояснення: лекції, бесіди, дискусії, опитування, що дозволяють учням засвоювати основні географічні концепції та теорії. При цьому важливо, щоб уроки були не лише інформаційними, але й інтерактивними, що стимулює учнів до активної участі. Перевагами фронтальної форми роботи є широке охоплення матеріалу за обмежений час, зручність для вивчення теоретичних аспектів географії, легкість у впровадженні нових технологій навчання (відео, ГІС, інтерактивні карти). Разом з тим, недоліками фронтальної форми організації навчання є можлива недостатня індивідуалізація навчання, ризик пасивної участі учнів, особливо в великих класах.

Групова форма організації навчальної діяльності є важливим елементом у сучасному педагогічному процесі. Вона передбачає поділ учнів на невеликі групи, кожна з яких працює над вирішенням конкретного завдання чи проекту. Групова форма сприяє розвитку навичок колективної роботи, комунікації та взаємодії між учнями [9, с. 24–32].

На уроках географії групова форма часто використовується для проведення досліджень, виконання проєктів, аналізу картографічного матеріалу або вирішення проблемних ситуацій. Наприклад, учні можуть бути поділені на групи для дослідження впливу кліматичних змін на різні регіони Землі, вивчення ресурсного потенціалу певної країни чи аналізу екологічних проблем.

Перевагами групової форми роботи на уроках географії є розвиток командної роботи та комунікаційних навичок, за цієї форми роботи більш глибоке засвоєння матеріалу відбувається завдяки обговоренню та колективному вирішенню завдань, можливість для вчителя здійснювати індивідуальне та групове консультування, необхідність ретельного контролю за діяльністю кожної групи. Разом з тим, для вчителів географії є проблемним висока організаційна складність для вчителя, особливо при великих класах.

Індивідуальна форма навчання на уроках географії дозволяє учням працювати самостійно, виконуючи завдання, які відповідають їх рівню підготовки та інтересам. Це може бути як виконання письмових робіт, так і

виконання завдань на комп'ютері (наприклад, створення географічних карт або аналіз географічних даних за допомогою ГІС) [56].

Індивідуальна форма навчання є ефективною для розвитку самостійності учнів, їх умінь працювати з різноманітними джерелами інформації, здійснювати дослідження та приймати обґрунтовані рішення. Такі завдання можуть включати розв'язування задач на основі картографічних матеріалів, виконання географічних досліджень чи аналіз даних клімату та природних ресурсів. Перевагами індивідуальної форми роботи на уроках географії у роботі з обдарованими дітьми є сприятливе середовище для розвитку особистих навичок і здібностей, можливість учням працювати в своєму темпі, забезпечення індивідуальної підтримки від вчителя.

Недоліками організації індивідуального навчання є недостатня взаємодія між учнями, що обмежує розвиток соціальних навичок, ризик недостатнього контролю за процесом виконання завдань.

2.4. Методи вивчення географії адміністративного району (на прикладі Звенигородського району Черкаської області)

Методологічна архітектура вивчення адміністративного району базується на синтезі традиційних географічних підходів та інноваційних освітніх технологій. Вибір методів обумовлений необхідністю формування в учнів 6–9 класів цілісної просторової картини світу через призму локальних об'єктів. Ефективність вивчення географії адміністративного району значною мірою залежить від використання сучасних методів навчання.

До найбільш ефективних належать інтерактивні, дослідницькі методи проєктна діяльність, навчальні екскурсії та ін.

2.4.1. Інтерактивні методи навчання географії вивчення адміністративного району

Використання інтерактивних методів у вивченні географії рідного краю (зокрема Звенигородщини) дозволяє перетворити учня з пасивного слухача на

активного співучасника наукового пошуку. Це особливо важливо для гімназистів, оскільки інтерактив забезпечує зміну видів діяльності та підтримує високу пізнавальну мотивацію [9, с. 24–28].

Метод «Мозковий штурм» (Brainstorming) у контексті краєзнавства – це інтерактивна технологія, що дозволяє швидко зібрати велику кількість ідей для розв'язання конкретної географічної чи екологічної проблеми району. Основне правило для гімназистів: критика заборонена на етапі генерації ідей, заохочується вільний політ фантазії та розвиток ідей один одного. Цей метод найкраще використовувати на етапі актуалізації знань або при вирішенні проблемних питань екології та економіки. Під час проведення «Мозкового штурму» у 8–9 класах доцільно використовувати інтерактивні дошки (Padlet, FigJam, Miro, Lucidspark, Canva Whiteboard), де учні можуть анонімно та швидко клеїти стікери з ідеями. Це знімає психологічний бар'єр «страху помилитися», характерний для підліткового віку. Разом з тим, інтерактивна дошка дозволяє зберегти «чернетку» уроку у PDF, що є ідеальним матеріалом для подальшої проєктної діяльності чи підготовки до контрольних робіт.

Нами розроблено приклади теми.

«Яких об'єктів не вистачає на плані нашого шкільного подвір'я для ідеальних географічних досліджень?» Учні пропонують ідеї щодо облаштування території. Приклади ідей: встановити сонячний годинник, обладнати метеомайданчик, висадити «фільтрувальну» лісосмугу від дороги, створити альпійську гірку з місцевих гірських порід. Наприкінці виконання завдання ми спостерігаємо перехід від теорії плану місцевості до практичного проектування простору.

«Якби ми перенесли типову тварину/рослину Африканської савани в наш Звенигородський район, де б вона змогла пристосуватися і чому?» На основі знань про природні зони світу знайти подібні екологічні ніші в рідному краї. Приклади ідей: використати заплави річок як аналог вологих територій, або степові ділянки району як аналог сухих саван. Результат: розуміння універсальності природних закономірностей території.

«Які нові зупинки має містити наша «Екологічна стежка громади», щоб вразити сучасного туриста?» Визначити унікальні, але маловідомі природні чи антропогенні об’єкти в безпосередній близькості. Приклади ідей: старий кар’єр (як геологічний музей), джерело з особливим складом води, місце гніздування рідкісних птахів, локація з найкращим панорамним видом для фото (геовізуалізація). Розробка концепції екологічного маршруту на основі колективного бачення потенціалу громади.

«Як зупинити виїзд молоді зі Звенигородщини: створюємо карту нових можливостей». Завдання: Розв’язання демографічних та економічних проблем через оптимізацію інфраструктури. Приклади ідей: створення ІТ-коворкінгу на базі колишнього промислового адмінбудинку (ревіталізація), розвиток кооперативів з вирощування лохини чи лаванди (оптимізація посівів), запуск мобільного додатку «Транспорт громади» (оптимізація логістики). Результат: формування у гімназистів активної громадянської позиції та бачення себе як майбутніх стейкхолдерів району.

«Як перетворити Звенигородщину на туристичний магніт України?» Учні пропонують будь-які, навіть найфантастичніші ідеї (будівництво етно-готелів, запуск брендованого шевченківського потяга, створення центрів ремесел). Усі ідеї фіксуються без критики, а потім аналізуються на реалістичність. Результат: розвиток креативності та вміння працювати в команді.

Метод «Кубик Блума» – це одна з найбільш ефективних технік критичного мислення, заснована на таксономії освітніх цілей Бенджаміна Блума. Для учнів гімназії цей метод є незамінним під час вивчення географії рідного краю, оскільки він дозволяє не просто відтворити факти, а проаналізувати територію на різних когнітивних рівнях: від простого знання до оцінки та створення.

Для реалізації методу використовується кубик, на кожній грані якого написані початкові слова запитань. Учень кидає кубик, і йому необхідно сформулювати запитання до теми уроку відповідно до слова, що випало на грані. Наприклад, розглянемо цей метод на уроці узагальнення знань.

Грань «Назви» спрямована на відтворення базової інформації. Наприклад, назви основні корисні копалини, які видобувають на території Звенигородського району.

Грань «Чому», встановлення причинно-наслідкових зв'язків. Наприклад, чому Звенигородщина має такий високий потенціал для розвитку аграрного сектору?

Грань «Поясни», уточнення та розгляд об'єкта з різних боків. Наприклад, поясни, як статус «Шевченкового краю» впливає на сучасну спеціалізацію сфери послуг у районі.

Грань «Запропонуй», виявлення творчої ініціативи для вирішення проблем. Наприклад, запропонуй спосіб очищення річки Гнилий Тікич у межах вашої територіальної громади.

Грань «Придумай», створення прогнозів або нових моделей. Наприклад, придумай логотип або слоган для Звенигородського району, який би привабив іноземних інвесторів.

Грань «Поділися», вираження власного ставлення, емоцій та ціннісних орієнтирів. Наприклад, поділися, чим ти найбільше пишаєшся у своєму рідному краї та що б ти хотів змінити на краще?

Метод дозволяє всебічно дослідити географічний об'єкт за допомогою шести граней кубика з питаннями-підказками.

Під час проведення вікторини доречними буде використання *Кубика Блума* для опису річки Гнилий Тікич. Запитання на гранях:

Назви: Де бере початок і куди впадає річка?

Чому: Чому річка має таку назву та спокійну течію?

Поясни: Як річка впливає на господарство району?

Запропонуй: Як зменшити забруднення води в межах міста?

Придумай: Яку легенду про річку можна розповісти туристам?

Поділися: Яке твоє улюблене місце на березі цієї річки?

На відміну від прямого запитання вчителя, кубик вносить елемент гри (гейміфікації), що знімає психологічний бар'єр у молодших підлітків (6–7 кл.).

Вчитель використовує диференційований підхід до освітнього процесу. Питання «Назви» під силу слабшим учням, тоді як «Запропонуй» або «Поясни» дають змогу проявити себе обдарованим дітям. Подолання емоційної втоми. Процес кидання кубика та формулювання власних запитань активізує увагу та змінює статичний ритм уроку. Також метод дозволяє вчителю за 5–10 хвилин перевірити знання географії району від фізичної карти до стратегії розвитку ОТГ.

В умовах сьогодення фізичний кубик можна замінити цифровим рандомайзером (наприклад, інтерактивним колесом у Wordwall або 3D-моделлю кубика в Canva), що ще більше залучає учнів до процесу через використання їхніх гаджетів.

У науково-методичному дискурсі *метод дискусії* розглядається як інтерактивна технологія суб'єкт-суб'єктної взаємодії, спрямована на спільний пошук істини, розв'язання проблемних питань та формування критичного мислення через публічне зіставлення різних поглядів.

Дискусія (від лат. *discussio* – розгляд, дослідження) – це метод навчання, що базується на обміні думками стосовно певної проблеми. На відміну від суперечки, дискусія в освітньому процесі має конструктивний характер: вона не передбачає обов'язкової перемоги однієї сторони, а спрямована на всебічне висвітлення питання.

Дискусія відповідає віковим потребам учнів 8–9 класів у самовираженні та інтелектуальному самоствердженні. Вона стимулює розвиток дивергентного мислення (здатності бачити багато варіантів розв'язання однієї задачі). Ефективна навчальна дискусія складається з трьох обов'язкових фаз:

1) експозиційна фаза – визначення проблеми, обґрунтування її актуальності для громади (наприклад, для Звенигородщини);

2) процесуальна фаза полягає у безпосередньому обміну аргументами, дебати, уточнення позицій;

3) підбиття підсумків, виявлення точок дотику, самооцінка учасників.

У методиці для географічного краєзнавства виділяють кілька специфічних форм, які доцільно використовувати при вивченні адміністративного району:

- Форум, група «експертів» (наприклад, «урбаністи», «екологи», «аграрії») висловлює свої позиції щодо розвитку Звенигородського району, після чого клас ставить їм запитання.

- Метод «Прес» характеризується тим, що це є чітко структурована дискусія за алгоритмом: «Я вважаю, що...» – «Тому що...» – «Наприклад...»– «Отже, я роблю висновок...».

- Дебати. Поділ на дві групи («pro» та «contra»), що відстоюють протилежні погляди на гостру проблему. Наприклад, «Доцільність будівництва нового промислового об'єкта в межах ОТГ», «Звенигородщина: аграрний край чи індустріальний центр?», «Сланцевий газ чи збереження чорноземів: пріоритети громади», «Урбанізація: чи є майбутнє у сіл Звенигородського району?», «Видобуток бурого вугілля на Звенигородщині: економічне процвітання чи екологічна катастрофа?» та ін.

Використання дискусії вважається успішним, якщо досягнуто глибокого розуміння багатогранності географічних процесів; учасники дискусії оволоділи культурою мовлення, були толерантними до думок інших; сформовано здатність до стратегічного моделювання локального простору, що виявляється у вмінні розробляти та аргументувати пропозиції щодо економічного та соціокультурного розвитку рідного населеного пункту

Разом з тим, дискусія вимагає від вчителя високої фасилітативної майстерності: важливо не допускати переходу дискусії в конфлікт та стежити за тим, щоб аргументи базувалися на наукових фактах (картах, статистиці), а не на побутових упередженнях.

Гейміфікація є потужним інструментом інтенсифікації навчання. Вона дозволяє інтегрувати складні статистичні та картографічні дані про адміністративний район у структуру цікавого виклику (Challenge). Це не лише забезпечує високий рівень засвоєння матеріалу, а й формує у гімназистів позитивний емоційний образ рідного краю, що є фундаментом патріотичного виховання в сучасній школі.

Географічні *квести* – це ігрова форма, що найкраще долає емоційну втому та задовольняє потребу підлітків у русі та пригодах. Наприклад, квест «Слідами геологічного минулого району». Учні отримують координати або загадки-підказки, що ведуть до певних локацій (місцевий кар'єр, вихід гранітів, краєзнавчий музей). На кожній «станції» потрібно виконати завдання: визначити азимут, описати гірську породу або знайти об'єкт на карті.

«Код Звенигородщини: від промислових гігантів до шевченківських джерел». Метою є інтегрувати знання про господарство, транспорт та культурну спадщину району, розвиваючи навички медіаграмотності та просторового планування.

Науково-методичний ефект квесту є міжпредметна інтеграція, адже квест об'єднує знання з географії, економіки, історії та інформатики (STEM-підхід), учні починають сприймати об'єкти свого району не як повсякденні декорації, а як важливі елементи економічної системи країни.

Робота в малих групах (екіпажах) вимагає розподілу ролей (картограф, аналітик, фотограф, капітан), що моделює реальні професійні відносини. Підсумком квесту є створення інтерактивного цифрового маршруту (наприклад, у Google My Maps), який учні можуть презентувати на засіданні учнівського самоврядування або громади.

2.4.2. Формування дослідницьких вмінь здобувачів освіти засобами вивчення географії рідного краю

Формування дослідницьких вмінь у процесі вивчення географії рідного краю є одним із найбільш ефективних шляхів реалізації діяльнісного підходу в сучасній школі. Рідний край (на прикладі Звенигородського району) виступає як природна лабораторія, де абстрактні географічні закономірності набувають конкретного, особистісно значущого змісту [28, с. 78–86].

Процес перетворення гімназиста на дослідника відбувається поступово, через оволодіння специфічними алгоритмами наукового пошуку: діагностико-прогностичний етап – формулювання проблеми та гіпотези. Наприклад, під час

вивчення теми «Води суходолу і водні ресурси» учень висуває припущення, щодо заходів сталого водокористування. Зазначає, що рівень замулення річки Гнилий Тікич залежить від інтенсивності оранки прибережних схилів.

Процесуально-діяльнісний етап полягає у безпосередньому зборі емпіричних даних (польові дослідження, робота зі статистикою), обробку результатів, побудову графіків, діаграм та картосхем. Презентаційний етап передбачає захист результатів, де здобувач освіти аргументує свою позицію та пропонує стратегічні рішення.

Вивчення географії рідного краю дозволяє розвивати фундаментальні наукові навички – вміння аналізувати демографічні та статистичні показники, здійснювати картографічне моделювання, проводити польові дослідження природних ресурсів, застосовувати соціологічні методи.

Вміння аналізувати демографічні та статистичні показники – це база для розуміння соціально-географічних процесів у районі. Здобувачі освіти здійснюють аналіз статево-вікових пірамід громад району, розрахунок щільності населення, вивчення міграційних потоків. Набувають компетентності бачити за цифрами реальні соціальні виклики (старіння нації, трудову міграцію).

Вміння здійснювати картографічне моделювання. Картосхема стає інструментом синтезу отриманих знань здобувачів освіти, а складання авторських картосхем (наприклад, «Екологічна карта Звенигородки» або «Карта інвестиційних об’єктів ОТГ») стає підґрунтям опанування мови географії та розвиток просторової логіки.

Вміння проводити польові дослідження природних ресурсів. Це формування навичок первинного наукового опису. Наприклад, під час вивчення геологічних відслонень (гранітів, бурого вугілля), опис ґрунтових профілів, вимірювання гідрологічних параметрів водойм. Як результат – розуміння взаємозв’язків у природних комплексах (ПТК) району.

Вміння застосовувати соціологічні методи. Здобувачі освіти вчаться проводити анкетування мешканців щодо якості транспортного сполучення, благоустрою або екологічної ситуації. Відбувається інтеграція географії з

гуманітарними науками. Як результат – формування навичок обробки соціологічної інформації та розвиток комунікативної компетентності.

Наукове обґрунтування дослідницьких методів у географічному краєзнавстві базується на переході учня від ролі об'єкта навчання (пасивного споживача інформації) до ролі суб'єкта-дослідника. Учень усвідомлює себе «експертом», здатним впливати на життя громади. Відмова від сліпої віри в підручник на користь верифікованих власних даних, апробація професій еколога, землевпорядника, урбаніста чи аналітика та ін. У процесі вивчення адміністративного району дослідницька діяльність дозволяє реалізувати науковий принцип пізнання: від збору первинних даних до їх теоретичного узагальнення та моделювання, формування прив'язаності до рідного краю через глибоке розуміння його унікальності.

2.4.3. Проєктна діяльність як інструмент формування географічної компетентності

Технологія проєктного навчання в шкільному курсі географії виступає фундаментальним засобом всебічного розвитку особистості. Змістове наповнення предмета дозволяє інтегрувати цей метод на всіх етапах освітнього процесу: від вивчення нового матеріалу в 6 класі до комплексного тематичного контролю у старшій школі. Впровадження методу вимагає від педагога ретельної підготовчої роботи, що включає чітку артикуляцію завдань, алгоритмізацію пошукових дій та визначення критеріїв оцінювання кінцевого продукту [29, с. 71–76].

Наукове обґрунтування проєктної діяльності в географічній освіті базується на методології *PBL (Project-Based Learning)* – навчання через розв'язання реальних, практично значущих завдань. У контексті вивчення адміністративного району проєктна діяльність дозволяє інтегрувати розрізнені знання про природу, населення та господарство в цілісну стратегічну модель розвитку території. Еволюція проєктної діяльності починається з пропедевтичного рівня в курсі «Пізнаємо природу», де учні опановують навички

елементарного прогнозування за синоптичними картами та просторового моделювання на контурних картах. У середній ланці (7 клас) проєктний підхід реалізується через складніші завдання, як-от реконструкція вигляду літосфери в майбутньому на основі теорії тектоніки плит або розробка прикладних проєктів (наприклад, біокліматичне обґрунтування озеленення приміщень).

Комплексна реалізація методу передбачає п’ятирівневу структуру:

1. Диференціація ролей у мікрогрупах.
2. Акумуляція та рефлексія джерельної бази.
3. Систематизація матеріалів та підготовка доповідей.
4. Візуалізація результатів засобами ІКТ.
5. Публічний захист та верифікація результатів.

Застосування цієї технології забезпечує перехід від репродуктивного засвоєння знань до ситуації успіху та самореалізації, формуючи в учнів навички критичного мислення, автономності та соціальної взаємодії. Приклади проєктів «Туристичний потенціал Звенигородського району»; «Екологічні проблеми рідного краю»; «Господарська спеціалізація територіальних громад».

Отже, проєктна діяльність перетворює вивчення географії адміністративного району на інструмент стратегічного планування. Вона дозволяє учням перейти від опису об’єктів до формування проєктної пропозиції, що є найвищим рівнем навчальних досягнень у сучасній географічній науці.

2.4.4. Дидактична роль екскурсій у вивченні географії

Наукова роль екскурсії у вивченні географії визначається її статусом як фундаментального методу дослідження, що забезпечує безпосереднє пізнання географічних об’єктів, процесів та явищ у їхньому природному або антропогенному середовищі. В системі географічної освіти екскурсія виступає сполучною ланкою між теоретичними знаннями та практичним досвідом, реалізуючи принцип наочності та краєзнавства.

Екскурсія є первинним етапом наукового пізнання. Вона дозволяє учням перейти від абстрактного сприйняття термінів (наприклад, «ерозія», «тераса»,

«промисловий вузол») до формування чітких зорових образів. Під час екскурсії здійснюється живе споглядання, що є основою для подальшого абстрактного мислення. Учень бачить не схему в підручнику, а реальну динаміку геосистеми (наприклад, роботу річки Гнилий Тікич). Екскурсія дозволяє перевірити теоретичні закономірності на практиці, підтверджуючи або спростовуючи попередні уявлення про місцевість [13, с. 23–31].

Екскурсія – це не просто прогулянка, а специфічна форма навчальної роботи, яка вчить професійним методам географічного дослідження: орієнтування за допомогою компаса, GPS-навігаторів та прив'язка об'єктів до топографічної карти; навчання правилам наукового опису природних об'єктів (геологічних відслонень, ґрунтових профілів, видового складу рослинності); оцінка екологічного стану об'єктів у реальному часі (наприклад, фіксація джерел забруднення або ступеня деградації ландшафту).

Екскурсія демонструє цілісність географічної оболонки. Тільки в польових умовах можливо наочно простежити взаємозв'язки між компонентами природи. Наприклад, як рельєф (Придніпровська височина) впливає на характер течії річок, геологічна будова (Український щит) зумовлює спеціалізацію промисловості району (видобуток гранітів), кліматичні умови визначають структуру посівних площ місцевих агрохолдингів?

З точки зору педагогічної психології, екскурсія має потужний вплив на формування особистості:

- патріотичне виховання: формування «почуття малої батьківщини» через емоційне сприйняття краси та унікальності рідного краю (наприклад, ландшафтів Шевченкового краю);
- екологічна етика: безпосередній контакт із порушеними ландшафтами (кар'єрами, засміченими руслами) стимулює відповідальне ставлення до довкілля ефективніше за будь-які лекції;
- профорієнтація: відвідування промислових підприємств (Звенигородський сирзавод, елеватори) дає уявлення про реальні професії та виробничі цикли.

Навчальні екскурсії забезпечують безпосереднє спостереження географічних об’єктів і явищ. Особливу цінність мають природничі, виробничі, комплексні, віртуальні екскурсії, прокладені краєзнавчими маршрутами. На основі спостережень, аналізу методичної літератури нами узагальнено інформацію щодо типології географічних екскурсій за об’єктами досліджень (Табл.4.).

Таблиця 4

Типологія географічних екскурсій (класифікація)

Тип екскурсії	**Об’єкт дослідження**	**Приклад для Звенигородщини**
Природнича	Природні комплекси (ПТК)	Долина р. Гнилий Тікич, заповідні урочища.
Виробнича	Промислові та с/г об’єкти	Цегельний завод, кар’єри, агропідприємства.
Комплексна	Взаємодія природи і людини	Екскурсія «Господарське освоєння степів району».
Дистанційна (Віртуальна)	Цифрові моделі об’єктів	Використання Google Street View для вивчення архітектури міст.

Отже, наукова роль екскурсії полягає у трансформації географії з «книжкової» дисципліни в науку про життя. Вона забезпечує формування географічної культури, розвиває спостережливість та закладає фундамент для майбутньої науково-дослідницької діяльності здобувачів освіти. Без екскурсійного компонента вивчення рідного краю втрачає свій прикладний характер і територіальну прив’язку.

РОЗДІЛ 3.
ПРОФЕСІЙНА ПЕДАГОГІЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ

3.1. Практичні аспекти вивчення географії Звенигородського району Черкаської області

Звенигородщина є одним із важливих історико-географічних регіонів Центральної України, який посідає вагоме місце у процесах формування національної культури, духовності та суспільного розвитку українського народу. Територія краю характеризується значним історичним, культурним і природно-ресурсним потенціалом, що зумовив його роль у становленні та розвитку української державності, науки, освіти й мистецтва.

Упродовж багатьох століть Звенигородщина виступала осередком суспільно-політичних і культурних процесів, які впливали на розвиток регіону та країни загалом. Сприятливі природні умови, вигідне географічне положення, багаті земельні ресурси та сформовані господарські традиції сприяли розвитку землеробства, ремесел, освіти й культурного життя. Водночас важливим чинником розвитку території був людський потенціал, представлений поколіннями працьовитих, освічених і соціально активних жителів, які зробили вагомий внесок у соціально-економічний розвиток регіону [49, с. 53–60].

Значущість Звенигородщини визначається також її місцем у культурно-історичному просторі України. На території краю зосереджена значна кількість пам’яток історії, культури та архітектури, які відображають особливості історичного розвитку регіону в різні історичні періоди. Історико-культурна спадщина Звенигородщини є важливим елементом національної пам’яті та виступає об’єктом наукових досліджень у галузях історії, географії, краєзнавства, культурології та педагогіки.

Особливе значення регіон має як батьківщина багатьох видатних діячів науки, культури, освіти та громадського життя, творчість і діяльність яких справили суттєвий вплив на розвиток українського суспільства. Зі

Звенигородщиною пов’язані життя і діяльність Тараса Шевченка – поета, художника, мислителя та символу українського національного відродження; Агатангела Кримського – академіка, філолога, історика та сходознавця світового рівня (Додаток В); Левка Биковського – відомого бібліотекознавця та бібліографа; Івана Підоплічка – зоолога і палеонтолога; Івана Криницького – зоолога-фауніста; Петра Власюка – академіка, агрохіміка, ґрунтознавця і фізіолога рослин; Олександра Кошиця – диригента, композитора та популяризатора українського хорового мистецтва у світі; Юрка Тютюнника – військового діяча Української Народної Республіки, журналіста і сценариста; В’ячеслава Чорновола – політичного та громадського діяча, одного з провідних представників українського національно-демократичного руху кінця XX століття [50, с. 178–183].

Таким чином, Звенигородщина являє собою унікальний історико-культурний регіон України, значення якого визначається не лише багатою природною та історичною спадщиною, а й внеском його уродженців у розвиток національної науки, культури, освіти, державотворчих процесів і громадського життя. Комплексне вивчення природних, історичних та соціокультурних особливостей краю сприяє поглибленню знань про регіональні аспекти розвитку України та формуванню цілісного уявлення про національну спадщину держави.

Звенигородський район Черкаської області впродовж останніх десятиліть послідовно формує власний туристично-рекреаційний імідж, використовуючи наявний природний, історико-культурний та суспільно-географічний потенціал. Важливу роль у цьому процесі відіграє реалізація комплексу заходів, спрямованих на розвиток туристично-інформаційної політики, популяризацію культурної спадщини регіону та підвищення його привабливості як туристичної дестинації загальнодержавного значення. Формування позитивного образу території здійснюється завдяки співпраці органів місцевого самоврядування, закладів культури, освітніх установ, громадських організацій та краєзнавчих об’єднань, діяльність яких спрямована на збереження та популяризацію історико-культурної спадщини краю.

Важливе місце у розвитку туристичної сфери регіону належить Звенигородському районному краєзнавчому музею імені Тараса Григоровича Шевченка, який виступає не лише осередком збереження історичної пам'яті, а й активним суб'єктом туристично-екскурсійної діяльності. Музей акумулює значний фонд матеріальних і духовних пам'яток, що відображають особливості історичного розвитку, культурних традицій та суспільного життя Звенигородщини в різні історичні періоди. Його колекції становлять важливу джерельну базу для наукових досліджень, освітньої діяльності та популяризації культурної спадщини серед широких верств населення.

Одним із пріоритетних напрямів діяльності музею є розвиток культурно-пізнавального туризму. З цією метою працівниками закладу розроблено низку тематичних туристичних маршрутів, які охоплюють найбільш значущі історико-культурні, природні та меморіальні об'єкти Звенигородського краю. Запропоновані маршрути сприяють комплексному ознайомленню відвідувачів з історією, культурою, традиціями та видатними постатями регіону, забезпечуючи формування цілісного уявлення про його історико-географічну своєрідність.

Суттєвим чинником ефективної реалізації туристичних ініціатив є консолідація зусиль науковців, краєзнавців, освітян, представників громадськості та інших зацікавлених осіб, які здійснюють дослідження та популяризацію локальної спадщини. Завдяки такій співпраці музей виконує функції координаційного центру краєзнавчої та туристично-просвітницької діяльності, забезпечуючи організацію екскурсій, тематичних подорожей, науково-популярних заходів і культурно-освітніх проєктів [50, с. 178–183].

Таким чином, Звенигородський районний краєзнавчий музей імені Т.Г. Шевченка є важливим елементом туристичної інфраструктури регіону та одним із ключових інституційних механізмів збереження, вивчення й популяризації історико-культурної спадщини Звенигородщини. Його діяльність сприяє розвитку внутрішнього туризму, підвищенню туристичної привабливості території та формуванню позитивного іміджу регіону в національному туристичному просторі.

Географічне положення та можливості розвитку міжнародного співробітництва належать до ключових чинників формування ефективної регіональної політики та забезпечення сталого соціально-економічного розвитку територій. В умовах глобалізації та поглиблення інтеграційних процесів конкурентоспроможність регіонів дедалі більше залежить від їхньої здатності ефективно використовувати переваги власного географічного розташування, залучати зовнішні ресурси та формувати партнерські відносини на міжрегіональному й міжнародному рівнях.

Звенигородський район Черкаської області характеризується вигідним економіко-географічним положенням у центральній частині України. Розташування району в межах одного з найбільш освоєних регіонів держави, відносна близькість до столиці України – міста Києва, а також до потужних адміністративних, промислових, науково-освітніх і культурних центрів створюють передумови для активізації господарської діяльності, розвитку транспортно-логістичних зв'язків та розширення міжрегіонального співробітництва. Центральне положення району сприяє інтеграції його економічного простору в загальнодержавні та міжнародні соціально-економічні процеси.

Важливим напрямом розвитку території є налагодження та поглиблення співпраці з вітчизняними й міжнародними організаціями, інституціями, фондами та бізнес-структурами. Наявний досвід реалізації спільних проєктів у сферах освіти, культури, туризму, місцевого самоврядування та соціального розвитку свідчить про значний потенціал таких взаємодій для підвищення інвестиційної привабливості району, залучення фінансових ресурсів та впровадження сучасних управлінських практик. Подальший розвиток міжнародного співробітництва може стати важливим інструментом модернізації місцевої економіки, стимулювання підприємницької активності, розвитку людського капіталу та зміцнення інституційної спроможності територіальних громад.

У сучасних умовах особливої актуальності набуває необхідність удосконалення механізмів міжнародної взаємодії шляхом розроблення та

реалізації нових проєктів і програм, орієнтованих на вирішення актуальних проблем місцевого розвитку. Йдеться про залучення грантових ресурсів, участь у міжнародних програмах технічної допомоги, розвиток партнерських відносин із регіонами інших держав, а також активізацію участі в діяльності європейських регіональних мереж та організацій. Такі заходи сприятимуть посиленню позицій Звенигородського району у системі зовнішньоекономічних зв'язків та забезпечать його більш активну інтеграцію до європейського соціально-економічного простору [7, с. 23–31].

Особливого значення міжнародне співробітництво набуває в контексті євроінтеграційного курсу України та процесів конвергенції соціально-економічного простору держави з країнами Європейського Союзу. Для Звенигородського району це відкриває додаткові можливості щодо розвитку туристичної галузі, впровадження інноваційних підходів до управління територіями, модернізації інфраструктури, збереження культурної спадщини та підвищення якості життя населення. Участь у міжнародних проєктах сприяє адаптації місцевих практик до європейських стандартів і створює умови для обміну досвідом між громадами різних країн.

Незважаючи на складні соціально-економічні та безпекові виклики, зумовлені сучасними геополітичними процесами, міжнародна підтримка України залишається одним із важливих чинників післявоєнного відновлення та розвитку регіонів. У цьому контексті Звенигородський район має потенціал для залучення зовнішніх інвестицій, грантових коштів та міжнародної технічної допомоги, спрямованих на відбудову інфраструктури, розвиток підприємництва, підтримку соціальної сфери та реалізацію проєктів сталого розвитку.

Перспективним інструментом розширення міжнародної співпраці є участь у діяльності єврорегіональних об'єднань та інших форм транскордонного партнерства. Таке співробітництво спрямоване на координацію зусиль у сфері економічного розвитку, вдосконалення соціальної, транспортної, інформаційної та виробничої інфраструктури, підвищення мобільності населення, розвитку наукових і культурних зв'язків, а також реалізацію природоохоронних заходів.

Важливим результатом подібної взаємодії є формування спільного простору розвитку, який забезпечує ефективніше використання наявних ресурсів та підвищення конкурентоспроможності територій.

Система зовнішніх і внутрішніх взаємозв'язків, сформована внаслідок міжрегіонального та міжнародного співробітництва, створює основу для комплексного аналізу сильних і слабких сторін розвитку території, визначення її конкурентних переваг, а також ідентифікації потенційних викликів і ризиків. Саме результати такого аналізу є підґрунтям для обґрунтування стратегічного вибору напрямів розвитку району, формування довгострокових стратегічних і операційних цілей та визначення пріоритетів регіональної політики, спрямованих на забезпечення сталого економічного зростання, соціального добробуту населення та підвищення якості територіального розвитку.

Звенигородський район Черкаської області характеризується наявністю комплексу передумов, які формують його конкурентні переваги в соціально-економічному та туристично-рекреаційному розвитку. Одним із визначальних чинників виступає вигідне економіко-географічне положення території, що поєднується зі значним природно-ресурсним потенціалом та сприятливими природними умовами. Наявні природні ресурси можуть ефективно трансформуватися в економічні активи та виступати основою для розвитку різних видів господарської діяльності, насамперед туристично-рекреаційної сфери [48, с. 23–33].

Значний потенціал району пов'язаний із можливостями розвитку туризму та рекреації. Територія володіє різноманітними природними, історико-культурними та соціальними ресурсами, що створюють сприятливі умови для функціонування курортно-оздоровчих закладів, розвитку сільського зеленого, спортивного, екологічного, релігійного та сентиментального туризму. Важливою складовою рекреаційного потенціалу є наявність лікувально-оздоровчих ресурсів, зокрема мінеральних вод, що використовуються у діяльності санаторію «Радон». Водночас значна кількість пам'яток історії, архітектури та культури

створює передумови для формування комплексного туристичного продукту, орієнтованого на різні категорії відвідувачів.

Вагомою перевагою району є відносно сприятливий стан навколишнього природного середовища. Порівняно з багатьма промислово розвиненими регіонами України, територія характеризується нижчим рівнем антропогенного навантаження, що підвищує її рекреаційну цінність та інвестиційну привабливість. Водночас соціокультурні особливості населення, зокрема високий рівень збереження національних традицій, патріотизму та історичної пам'яті, створюють додаткові можливості для розвитку культурно-пізнавального та етнографічного туризму.

Важливим чинником перспективного розвитку території може стати поглиблення міжрегіонального та міжнародного співробітництва. Консолідація ресурсів органів місцевого самоврядування, громадських організацій, бізнесу та міжнародних партнерів сприятиме ефективнішому вирішенню проблем соціально-економічного розвитку, модернізації інфраструктури та зменшенню внутрішньорегіональних диспропорцій. Особливого значення така співпраця набуває в умовах обмеженості фінансових ресурсів місцевих бюджетів та необхідності залучення зовнішніх джерел фінансування для реалізації інвестиційних проєктів.

Комплексна оцінка туристично-інвестиційної привабливості Звенигородського району дає підстави для виокремлення його сильних і слабких сторін, а також визначення перспективних можливостей і потенційних загроз подальшого розвитку.

До основних сильних сторін району належить значний історико-культурний потенціал. На території району розташовані численні об'єкти культурної спадщини національного та місцевого значення, серед яких пам'ятки архітектури, культові споруди, меморіальні комплекси та історичні місця. Важливим ресурсом розвитку туризму є діяльність музейних установ, зокрема Національного заповідника «Батьківщина Тараса Шевченка», районного краєзнавчого музею імені Т.Г. Шевченка, музею-садиби В'ячеслава Чорновола

та інших закладів культурної спадщини. Суттєве значення мають також природні рекреаційні ресурси, мінеральні води, корисні копалини, пам'ятки садово-паркового мистецтва та археологічні об'єкти. Окремою перевагою є наявність умов для розвитку різноманітних видів туризму, включаючи сільський зелений, екологічний, релігійний, спортивно-пішохідний, індустріальний та сентиментальний туризм. Додатковими чинниками розвитку виступають історичні зв'язки з українською діаспорою, можливості участі у міжнародних проєктах та інтегрованість району в туристичну мережу Черкаської області [20].

Водночас розвиток туристично-рекреаційного комплексу стримується низкою проблем. Серед них слід відзначити недостатній рівень розвитку туристичної інфраструктури, обмежену кількість засобів розміщення різних категорій, недостатню промоцію території на національному та міжнародному рівнях, відсутність розвиненої мережі туристичних агенцій та недостатнє фінансування культурної сфери. Окрему проблему становить незадовільний стан частини історико-культурних об'єктів, які потребують реставрації та належного утримання. Крім того, потребують удосконалення заходи з охорони природного середовища та розвитку природоохоронної інфраструктури.

Серед перспективних можливостей розвитку району особливе місце займає розширення сегмента сентиментального туризму, орієнтованого на представників української, польської та єврейської діаспори. Значний потенціал має підвищення ефективності маркетингового просування туристичних ресурсів району, покращення міжнародного іміджу регіону та активізація культурних зв'язків із зарубіжними партнерами. Перспективним напрямом також є розвиток нових елементів туристичної та рекреаційної інфраструктури, модернізація існуючих об'єктів та використання техногенних ландшафтів у туристичних цілях. Важливим завданням залишається збереження природного середовища та покращення екологічної ситуації як необхідної умови сталого розвитку туристичної галузі.

Разом із тим існують певні ризики та загрози, які можуть негативно впливати на розвиток території. До них належать подальше руйнування

історико-культурних пам'яток, недостатня ефективність туристичної промоції, збереження негативних зовнішніх уявлень про Україну внаслідок воєнних та економічних викликів, недостатні темпи модернізації туристичної інфраструктури, а також можливе погіршення екологічної ситуації та скорочення обсягів фінансування природоохоронних заходів.

Перспективи соціально-економічного розвитку району значною мірою пов'язані із залученням інвестиційних ресурсів, зокрема коштів трудових мігрантів, до розвитку малого та середнього бізнесу, сільського зеленого туризму й сфери послуг. Розширення практик державно-приватного партнерства може стати ефективним механізмом відновлення та збереження об'єктів історико-культурної спадщини. Водночас процеси децентралізації та розширення повноважень органів місцевого самоврядування створюють передумови для зміцнення фінансової бази територіальних громад, модернізації соціальної інфраструктури та поступового скорочення територіальних диспропорцій розвитку. У сукупності зазначені фактори формують основу для реалізації стратегії сталого розвитку Звенигородського району та підвищення його конкурентоспроможності в регіональному й національному масштабах.

Аналізуючи сильні і слабкі сторони, сприятливі можливості та потенційні загрози, можна виявити ризики щодо формування туристичної привабливості Звенигородського району. Негативні демографічні тенденції (скорочення населення, висока трудова міграція за кордон, підвищення демографічного навантаження) створюють ризик подальшого «старіння» населення та поглиблення невідповідності між пропозицією і потребами регіонального ринку праці. Невирішеність проблеми поводження з відходами, зокрема зберігання та переробки хімічних засобів захисту рослин та інших небезпечних відходів, локальні екологічні проблеми можуть загострюватись внаслідок інтенсивного природокористування.

3.2. **Розробка уроку географії на тему: «Адміністративно-територіальний устрій України. Населені пункти»**

Мета уроку: розкрити особливості сучасного адміністративного поділу України; проаналізувати структуру та межі населених пунктів своєї громади; узагальнити результати дослідження «Де починаються і закінчуються населені пункти»; розвивати навички роботи з картографічними сервісами (Google Maps, Публічна кадастрова карта), вміння порівнювати статистичні дані та прогнозувати розвиток територій; виховувати відповідальність за розвиток своєї громади, інтерес до місцевого самоврядування.

Тип уроку: комбінований з елементами дослідження.

Обладнання: політико-адміністративна карта України, доступ до ГІС, результати попереднього учнівського дослідження (фотофіксація меж, опитування).

ХІД УРОКУ

І. Організаційний момент та мотивація.

Проблемне питання: «Чи замислювалися ви, чому знак «Кінець населеного пункту» стоїть саме в цьому місці, хоча будинки тягнуться далі? Або чому ваша громада має саме таку конфігурацію? Сьогодні ми розберемося, як «нарізається» простір і як це впливає на наше життя.

ІІ. Актуалізація знань

Метод «Бліц-штурм»:

- Скільки областей в Україні?
- Що таке ОТГ (територіальна громада)?
- Чим відрізняється місто від села (критерії)?

ІІІ. *Вивчення нового матеріалу*

1. Рівні адміністративного устрою України

Розповідь

Пояснення реформи децентралізації (перехід від районів до громад).

Верхній рівень: АР Крим та 24 області.

Середній рівень: Укрупнені райони (наприклад, Звенигородський).

Базовий рівень: Територіальні громади (міські, селищні, сільські).

2. Поняття про межі населених пунктів

Науковий аналіз результатів дослідження «Де починаються і закінчуються населені пункти».

IV. *Практичний блок*.

Робота в групах «Аналітики ОТГ»:

Група 1: «Картографи». Використовуючи публічну кадастрову карту, знайти межу вашого населеного пункту. Порівняти її з даними Google Maps. Чи є території «самозахоплення» або забудови поза межами населеного пункту?

Група 2: «Урбаністи». На основі фотофіксації в'їздів у місто/село визначити стан інфраструктури на межі. Яке перше враження справляє населений пункт? Що треба змінити на «воротах» громади?

Група 3: «Демографи-стратеги». Проаналізувати, в який бік росте населений пункт (де будуються нові доми). Які території слід приєднати до меж міста/села найближчим часом?

V. Систематизація та дискусія

Дискусійна платформа. «Генеральний план майбутнього» Представлення результатів дослідження:

«Наше дослідження показало, що фактична межа пункту Х на 500 метрів ширша за офіційну. Це спричиняє проблеми з вивозом сміття та освітленням...»

Метод «Прес». «Я вважаю, що межі нашої громади потребують розширення/коригування, тому що...»

VI. *Підсумки та рефлексія*

Вправа «Сенкан»:

Громада.

Рідна, квітуча.

Розвивається, будується, об'єднує.

Я – частина своєї громади.

Дім.

VII. *Домашнє завдання*

Опрацювати параграф підручника про адміністративний устрій. Намалювати ескіз в’їзного знака вашої громади, який би відображав її унікальність (географічну або історичну). Знайти в Інтернеті, як змінилася площа вашого обласного центру за останні 20 років.

Під час обговорення результатів дослідження меж населених пунктів акцентуйте увагу на тому, що межа – це не просто лінія, а право на користування ресурсами, податки та відповідальність влади за інфраструктуру. Це підводить учнів до розуміння важливості Генерального плану.

3.3. **Розробка інтегрованого уроку на тему: «Звенигородщина на перехресті століть»**

Мета: **формування предметних компетентностей:** визначати часові межі ключових подій на Звенигородщині (від першої згадки про місто до сучасності), орієнтуватися по карті регіону, визначати розташування найважливіших історико-культурних об'єктів, працювати з різними джерелами, творами Т. Шевченка як історичним свідченням, встановлювати причинно-наслідкові зв'язки між географічним положенням краю та його буремним минулим, оцінювати внесок видатних постатей Звенигородщини у формування української ідентичності; **формування ключових компетентностей:** чітко та логічно висловлювати думки про історичні події краю, побудова хронологічних таблиць та ліній часу, розуміння взаємозв’язку між природними умовами та історичним розвитком регіону, розуміння важливості збереження місцевих пам’яток культури, мистецької та літературної спадщини Звенигородщини.

Тип уроку: урок формування компетентностей

Методи проведення: метод «Асоціативний кущ», словесні методи (пояснення, розповідь), метод проектів, аналіз історичних документів, самооцінювання

Комплексно-методичне забезпечення: портрети Т.Шевченка, А.Кримського, мультимедійні засоби для демонстрації презентацій, «Кобзар», відеофільм «Вільне козацтво».

Список використаних джерел:

Журнал Спадщина, 2002 р.,2004 р., 2013р.,звенигородське комунальне видавничо-поліграфічне підприємство.

https://nsku.ck.ua/index.php?option=com_content&view=category&layout=blog&id=33&Itemid=37, https://padlet.com/nataliyasayenko1976/sandbox-jlbmj66vepo2zcz7, https://www.youtube.com/watch?v=5Hr-7SVwmLo, https://wordart.com/

Хід уроку:

І. Організаційна частина

Привітання, перевірка готовності

ІІ. Актуалізація опорних знань учнів

Метод «Асоціативний кущ»:

Викладач: До слова «Звенигородщина» доберіть перші слова або словосполучення, які спадають вам на думку, коли чуєте назву свого краю. Учні називають, а викладач записує, Можна на дошці або в програмі padlet за https://padlet.com/nataliyasayenko1976/sandbox-jlbmj66vepo2zcz7

Орієнтовна відповідь:



Викладач: Отже, Звенигородщина – це не просто географічна точка, а край, де природа та історія створили символ української незламності.

ІІІ. Мотивація навчальної діяльності

Викладач: Кожна людина має місце, яке називає рідним краєм. Для когось це шумний мегаполіс, для нас – **Звенигородщина**. Але рідний край – це значно більше, ніж точка на карті чи знайомі з дитинства краєвиди.

Це земля, яка буквально «говорить» до нас історією. Кожна стежка тут пам’ятає кроки малого Тараса, кожна назва села чи річки Гнилий Тікич приховує таємниці давньоруських воїнів, гайдамаків та вільних козаків. Ми звикли бачити ці пейзажі щодня, але чи задумувалися ми, чому саме наш край став центром подій, що змінили долю всієї України?

Сьогодні ми спробуємо подивитися на знайомі вулиці та пагорби очима дослідників. Ми з'ясуємо, яку силу приховує Звенигородщина і чому її історія – це не минуле, а частина кожного з нас.

ІV. Сприймання та усвідомлення нового матеріалу

1. Повідомлення теми, мети уроку (тему уроку учні записують у конспекти)

2. Ознайомлення з планом уроку

1) Звенигородщина: від Русі до козаччини

2) Культурний код краю

3) Феномен Вільного козацтва та боротьба за державність у ХХ столітті

3. Розповідь вчителя історії

Уявіть собі ХІ століття. Південні кордони Київської Русі – це постійна тривога. Саме тоді на високій горі над Гнилим Тікичем виникає фортеця Звенигород. Її назва – не просто гарне слово, а опис діючої системи безпеки того часу. На високих вежах форпосту цілодобово чергували вартові. Коли на горизонті з’являлася курява від коней печенігів чи половців, над річкою розлітався тривожний гул дзвонів. Цей звук підхоплювали сусідні укріплення, і так, за ланцюговою реакцією, сигнал про небезпеку за лічені години доходив до

самого Києва. Звенигород «дзвонив» – і вся Русь знала: ворог на порозі. Це було місто-сигнал, місто-щит. Хоча археологічні знахідки свідчать про існування поселення ще в давньоруські часи (XI–XII ст.), офіційною датою в історіографії, від якої ведеться відлік писемної історії міста, вважається саме 1394 рік.

У пізніші часи, коли край опинився під владою Речі Посполитої, на зміну давньоруським валам прийшов потужний замок. Він був адміністративним центром, але передусім – військовим об'єктом. Глибокі рови, високі дубові стіни та круті схили робили його майже неприступним. Проте замок відігравав подвійну роль. Для польської шляхти він був опорою влади, а для місцевих жителів – символом гніту. Саме тому під час кожного великого повстання першим ударом козаків ставав штурм саме Звенигородського замку. Взяття цієї твердині означало контроль над усім регіоном.

Звенигородщина ніколи не була «тихим краєм». Місцеві селяни та козаки мали особливий характер, сформований життям на межі зі Степом. Коли в середині XVIII століття вибухнула Гайдамаччина, наш край став її серцем.

Чому саме тут? Відповідь підказує сама природа. Глибокі яри навколо Звенигородки, густі ліси та покручена пойма Гнилого Тікича стали ідеальним місцем для партизанської війни. Гайдамаки з’являлися нізвідки, завдавали удару по шляхетських маєтках і миттєво зникали в лісових нетрях.

У 1768 році, під час Коліївщини, звенигородці не просто підтримали Максима Залізняка – вони самі стали рушійною силою повстання. Для них це була не просто війна, а боротьба за право бути господарями на власній землі. Цей дух вільності, загартований у гайдамацьких загонах, через десятиліття перейде у вірші Шевченка, а ще пізніше – у загони Вільного козацтва.

4. Робота над проектами

Вчитель географії Учні готують короткі презентації-виступи на теми, використовуючи інтернет-джерела:

«Як ландшафт формує світогляд» Орієнтовні відповіді: Звенигородщина – це не рівний степ. Це порізаний ярами, рельєфний ландшафт. Для малого Тараса ці яри були місцем таємниць, де, за переказами, ховалися гайдамаки. Це

виховувало в ньому відчуття масштабу та драматизму, яке згодом проявиться у його живописі та поезії. Через опис своєї «малої батьківщини» Шевченко створив візуальний образ України для всього світу. Сьогодні пейзажі Звенигородщини сприймаються як канонічний український ландшафт.

«Агатангел Кримський» Орієнтовна відповідь: Кримський знав понад 60 мов, був видатним сходознавцем та одним із засновників Української академії наук. Він ідентифікував себе як українець і саме у Звенигородці проводив значну частину свого часу, працюючи над науковими працями. Його приклад доводить: провінційне місто може бути центром світової інтелектуальної думки. Якщо Шевченко відкрив Звенигородщину світові через емоцію та слово, то Кримський пов’язав її зі Сходом та Європою через науку й переклади.

5. **Вчитель географії Практичне заняття**

Знайти у творах Т.Шевченка назви конкретних локацій Звенигородщини – річки, села, урочища.

Орієнтовна відповідь: «І ось я знову в **Керелівці**...» (З повісті «Княгиня»);

«Понад **Тікичем** мандрує...» (Поема «Гайдамаки»).

«У **Вільшаній** понад ставком...» (Поема «Княгиня»).

«Ой **Звенигородко**, місто славне...» (Поема «Гайдамаки»).

6. Робота над відеоматеріалом

Викладач. Переглянемо фрагмент відеофільму за посиланням https://www.youtube.com/watch?v=5Hr-7SVwmLo з 9,27 хв. до 12,50. Дайте відповідь на питання:

- Коли створено Вільне козацтво? (в жовтні 1917 року)
- Хто був обраний почесним отаманом Вільного козацтва на з’їзді у Звенигородці? (Семен Гризло)
- Хто входив до лав Вільного козацтва?
- Чому саме селяни Звенигородщини першими почали самоорганізовуватися у воєнізовані загони? Які загрози змусили їх взяти до рук зброю? (Це стало результатом поєднання історичної пам'яті, географічного положення та критичної ситуації, що склалася в країні.)

7. Пояснення вчителя історії

В 1917 р. були масові грабунки, мародерство, озброєні банди дезертирів нападали на обійстя, забирали худобу та майно. Державна влада була паралізована, а міліція не справлялася. Селяни зрозуміли: якщо вони не захистять себе самі, їх ніхто не захистить. Більшовицька агітація та спроби «чорного переділу» землі сіяли хаос. Вільне козацтво виникло як рух за порядок. Селяни об'єднувалися, щоб не допустити хаосу та захистити свої господарства від погромів, незалежно від того, хто був нападником. Звенигородщина – це серце Коліївщини. Тут кожен яр і кожен ліс мав свою легенду про повстанців. У місцевих мешканців був живий архетип «козака-захисника». Коли центральна влада зникла, спрацював давній механізм самоорганізації: громада обирає отамана, формує загони (сотні) і встановлює свої правила. Вони не чекали наказів із Києва, бо звикли покладатися на власну громаду. У селах Звенигородщини було багато фронтовиків, які повернулися з війни з бойовим досвідом, але залишилися вірними своїй громаді. Такі люди, як Семен Гризло чи Никодим Смоктій, мали авторитет і військові знання. Вони змогли швидко перетворити стихійні групи селян на дисципліновані військові одиниці зі своєю структурою, одностроями та статутом. Вільне козацтво Звенигородщини 1917 року стало першим у новітній історії прикладом успішної самоорганізації громад, що самостійно взяли на себе відповідальність за безпеку рідної землі в умовах бездіяльності центру. Сьогодні ця спадковість проявляється у феномені Сил територіальної оборони та добровольчих формувань, де сучасні українці за тим самим принципом «від свого порога» боронять державу, поєднуючи волю громади з військовою справою.

8. Робота з картою

Викладач. Позначте на карті Черкаської області Звенигородщину. З інтернет джерел знайдіть герб та прапор.



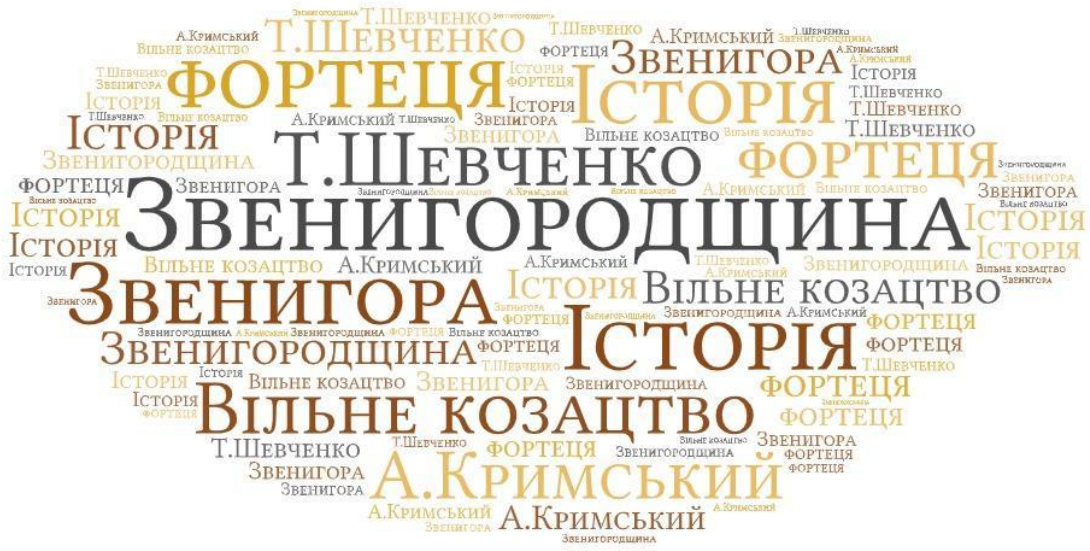




V. Закріплення матеріалу

1.«Хмара слів»: Створити хмару з найважливіших слів уроку, де найбільшим шрифтом виділено те, що учні вважають найголовнішим символом краю.

Орієнтовна відповідь:



2. Розв’яжіть задачу: скільки років минуло від першої згадки про Звенигород до з’їзду Вільного козацтва.

Розв’язок:

Перша згадка про Звенигород – 1394 рік.

З'їзд Вільного козацтва у Звенигородці – 1917 рік.

1917 - 1394 = 523 р.

VI. Підсумки уроку.

Історія Звенигородщини – це шлях від давньоруської фортеці-сигналу до стратегічного центру Вільного козацтва, де впродовж століть гартувалася традиція народної самооборони. Унікальні ландшафти краю сформували світогляд Тараса Шевченка, перетворивши локальні краєвиди на канонічний образ України для всього світу. Сьогодні досвід самоорганізації наших предків знаходить пряме продовження в силах територіальної оборони, доводячи, що воля до захисту власного дому є незмінним кодом цього регіону.

VII. Рефлексія

Вправа «Незакінчене речення».

Викладач: Одним реченням підведіть підсумок уроку з вашої точки зору, використовуючи наступні початки фраз:

«Сьогодні я дізнався/лася, що Звенигородщина – це...»

«Мене найбільше вразило те, що...»

«Я пишаюся своїм краєм, тому що...»

VIII. Домашнє завдання

1. Запитайте у батьків чи дідусів з бабусями, які історичні місця Звенигородщини вони вважають найважливішими або які легенди про наш край чули в дитинстві. Запишіть одну таку історію (про гайдамаків, козаків чи місцеві назви)

2. Створіть віртуальну екскурсію «Місцями

ВИСНОВКИ

У результаті проведеного дослідження було теоретично обґрунтовано та охарактеризовано особливості вивчення географії адміністративного району учнями гімназії на прикладі Звенигородського району Черкаської області. Проведений аналіз науково-методичної літератури, модельних навчальних програм та сучасних педагогічних підходів дозволив дійти таких висновків.

Встановлено, що краєзнавчий принцип є однією з провідних засад сучасної географічної освіти. Його реалізація забезпечує поєднання теоретичних знань із практичним досвідом учнів, сприяє формуванню географічної компетентності, розвитку просторового мислення, дослідницьких умінь, екологічної свідомості та громадянської відповідальності. Вивчення рідного краю дозволяє зробити навчання географії більш практикоорієнтованим, особистісно значущим і мотивуючим для учнів.

У ході дослідження проаналізовано географо-історичні особливості формування території Звенигородщини. Звенигородський район розташований у центральній частині України в межах Черкаської області. Адміністративним центром району є місто Звенигородка. Район утворений у 2020 році в результаті адміністративно-територіальної реформи та включає 17 територіальних громад. Площа району становить близько 5278 км², що складає понад чверть площі Черкаської області. Населення району перевищує 200 тис. осіб.

Рельєф району переважно рівнинний. Територія лежить у межах Придніпровської височини. Для району характерні хвилясті лесові рівнини, розчленовані долинами річок та балками. Клімат помірно континентальний із теплим літом та м’якою зимою. Середня температура липня становить близько +19…+20 °С, січня – близько –5 °С. Річна кількість опадів становить 450–520 мм. Ґрунтовий покрив представлений переважно чорноземами, що сприяє розвитку сільського господарства. Водні ресурси представлені річками Гнилий Тікич, Гірський Тікич та їхніми притоками. Значення водних об’єктів полягає у забезпеченні господарських потреб населення та розвитку рекреації.

Провідною галуззю господарства району є сільське господарство. Основними напрямами спеціалізації є: вирощування зернових культур, технічних культур, тваринництво, харчова промисловість.

Розвинуті також підприємства переробної промисловості, транспортна інфраструктура та сфера послуг.

З'ясовано, що територія району має багату історичну спадщину, вигідне економіко-географічне положення, сприятливі природні умови та значний природно-ресурсний потенціал. Природні особливості району, його рельєф, клімат, ґрунти, водні ресурси та історико-культурні об'єкти створюють широкі можливості для організації краєзнавчої, дослідницької та екскурсійної діяльності учнів.

Дослідження показало, що сучасні модельні навчальні програми з географії для Нової української школи передбачають активне впровадження регіонального компоненту та орієнтують учителя на використання інтерактивних, діяльнісних і дослідницьких методів навчання. Краєзнавчий матеріал інтегрується у зміст географічної освіти на всіх етапах навчання, що сприяє формуванню в учнів умінь аналізувати територіальні процеси, працювати з картографічними та статистичними джерелами, застосовувати географічні знання у повсякденному житті.

У процесі роботи було встановлено, що ефективність вивчення географії адміністративного району значною мірою залежить від урахування психолого-педагогічних особливостей учнів гімназійного віку. Для підлітків характерними є прагнення до самостійності, підвищений інтерес до практичної діяльності, критичне мислення та потреба в соціальній взаємодії. Саме тому найбільш результативними є ті форми роботи, які передбачають активну участь учнів у дослідницькій діяльності, проєктуванні, екскурсіях, дискусіях та роботі з цифровими ресурсами.

Під час дослідження визначено, що інтерактивні методи навчання є ефективним засобом формування пізнавальної активності та дослідницьких умінь учнів. Використання методів «Мозковий штурм», «Кубик Блума»,

дискусій, проєктної діяльності, кейс-методу, STEM-технологій та ГІС-сервісів сприяє розвитку критичного мислення, уміння аналізувати географічну інформацію, працювати в команді та приймати обґрунтовані рішення. Особливо важливим є використання локального матеріалу, який забезпечує практичну значущість навчання та формує емоційний зв'язок учнів із рідним краєм.

З'ясовано, що ефективне вивчення географії адміністративного району потребує поєднання різних форм організації навчальної діяльності: фронтальної, групової, індивідуальної, дослідницької та екскурсійної. Найбільш результативними виявилися форми роботи, що передбачають безпосереднє дослідження місцевості, виконання практичних завдань, аналіз реальних географічних об'єктів та використання цифрових технологій.

Визначено професійну педагогічну спрямованість результатів дослідження у підготовці студентів на спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія. Біологія та здоров'я людини) у закладах загальної середньої освіти. Підготовлено розробки уроків з географії на тему: «Адміністративно-територіальний устрій України. Населені пункти» та інтегрованого уроку на тему: «Звенигородщина на перехресті століть».

Отже, вивчення географії адміністративного району в умовах сучасної гімназійної освіти є важливим засобом формування компетентної, соціально активної та екологічно свідомої особистості. Використання краєзнавчого матеріалу, інтерактивних технологій та дослідницького підходу сприяє підвищенню якості географічної освіти, розвитку інтересу до рідного краю та формуванню готовності учнів до активної участі у розвитку своєї громади.

Практичне значення дослідження полягає у можливості використання запропонованих методичних підходів, інтерактивних технологій та дослідницьких завдань у діяльності вчителів географії під час організації вивчення рідного краю в гімназії. Розроблені методичні рекомендації можуть бути використані під час проведення уроків географії, практичних робіт, навчальних екскурсій, факультативних занять та проєктної діяльності учнів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Балабанов Г.В. Продовольчий ринок України: оцінка регіональних відмінностей. *Український географічний журнал*. 1999р. №1. С. 19-26.

2. Барановський М. О. Економічна та соціальна географія України: реальний сектор економіки: навч. посіб. Ніжин: Лисенко М. М., 2018. 376 с. 2.

3. Блакита Г.В. Науково-методичні основи економічного регулювання розвитку і розміщення олійно-жирового комплексу України: дис. канд. економ. наук: 08.10.01, Київ, 2002. 245 с.

4. Бондар Т. Л. Тенденції сучасного ринку лікеро-горілчаної продукції. *Економіка і суспільство*. 2018. Випуск 18. С.102–106.

5. Бурій В. Ватутінезнавство: події, факти, персоналії, Черкаси: Вертикаль, 2015. 272 с.

6. Бутнік-Сіверський О.Б., Маринченко Л.В., Шматкова Г.К. Інноваційний шлях розвитку промисловості та проблеми становлення ринку спирту і лікерогорілчаної продукції в Україні. *Вісник Дніпровського національного університету*. 2020. № 8. С. 1–10.

7. Великий тлумачний словник сучасної української мови /за ред. В.Т. Бусела. Київ: Перун, 2017. 1728 с.

8. Голиков А. П., Олійник Я. Б., Степаненко А. В. Вступ до економічної і соціальної географії. Київ: Либідь, 1996. 317с.

9. Грушка В. В. Інтерактивні технології дистанційного навчання на уроках географії. *Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія Педагогіка і психологія. Педагогічні науки*. 2021. № 1. С. 24–32.

10. Гудзенко П. А. Черкаська область. Київ: Радянська школа, 1959. 108с.

11. Дерев'янко О.Г. Розвиток підприємств олійно-жирової промисловості України. *Економіка АПК*. 1999. № 3. С. 25–29.

12. Державна фіскальна служба. URL: http://sfs.gov.ua. (дата звернення: 26.09.2023).

13. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології: навч.посіб. Київ: Основа, 2004. 352 с.

14. Економічна енциклопедія: у 3 томах. Т.1: А– К / за ред. С. В. Мочерний. Київ: Академія, 2000. 864 с.

15. Завадський Й.С., Осовська Т. В., Юшкевич О. О. Економічний словник. Київ: Кондор, 2016. 355 с.

16. Залознова Ю.С. Економічні та соціальні проблеми розвитку промисловості: монографія. Київ: Інститут економіки промисловості НАН України, 2017. 288с.

17. Заставний Ф.Д. Географія України : навч. посібн. у 2-х кн. Львів: Світ, 1994. 472с.

18. Заставний Ф.Д. Україна. Природа, населення, економіка. Львів: Апріорі, 2016. 508 с.

19. Звенигородка. URL: http://ukrainaincognita.com/cherkaska oblast/ (дата звернення: 12.04.2026).

20. Звенигородщина туристична. URL: https://zvenrda.gov.ua/zvenigorodschinaturistichna-09-59-40-10-05-2016/ (дата звернення: 12.04.2026).

21. Іщук С.І., Гладкий О.В. Соціальна та економічна географія: теорія і методологія: навч. посіб. Київ : Знання, 2015. 335 с.

22. Кіндзерський Ю.В. Промисловість України: стратегія і політика структурно-технологічної модернізації : монографія. Київ: НАН України; Ін-т екон. та прогнозув., 2013. 536 с.

23. Кобернік С.Г., Коваленко Р.Р. Географія: підручн. для 9 класу. Кам'янець-Подільський : Абетка, 2017. 288 с.

24. Кобернік С. Самостійна робота учнів з географії та проблема її вдосконалення. *Географія та основи економіки в школі*. 2007. № 7. С. 2–6.

25. Козак Л.В. Педагогічна інноватика у розвитку нових напрямів освіти. *Освітологічний дискурс*. 2014. № 2. С. 74–85.

26. Концепція «Нової української школи». URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20 (дата звернення: 12.04.2026).

27. Кузик С.П. Економічна і соціальна географія світу : навч. посібн. Львів:Світ, 2003. 672 с.

28. Левада О., Іванова В., Непша О. Формування картографічних компетентностей в шкільному курсі географії. *Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету.* 2018. Вип. 2. Т. 21. С. 78–86.

29. Логінова А.О. Карта як елемент наукової спадщини на уроках географії. *Інноваційна педагогіка*. 2020. Вип. 28. С. 71–76.

30. Лунячек В., Борисенко К., Ієвлєва Ю. Трансформація географічної освіти в процесі реалізації концепції Нової української школи. *Нова педагогічна думка*. 2022. № 2. С. 1–21.

31. Лячинський С. Звенигора: З історії м. Звенигородка, знахідки кам'яної доби. *Спадщина*. 2002. С. 3–4.

32. Лячинський С.С. Звенигора… Звенигород… Звенигородка. *Спадщина*. 2009. № 1-2. С. 2–10.

33. Лячинський С.С. Обіг монет на Звенигородщині та його історична, економічна та політична сутність. *Спадщина*. 2010. № 1. С. 2–16.

34. Мезенцева Н. І., Мезенцев К. В. Суспільно–географічне районування України: навч. посібн. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2000. 440 с.

35. Мельник В. В. Інтеракція в освітньому процесі: технологія організації. *Управління школою*. 2006. № 13. С. 15–34.

36. Мельник Л. Г. «Зелена» економіка: підручник. Київ: Університетська книга, 2018. 463 с.

37. Мозговий А. А. Конфлікти міського розвитку в Україні. *Український географічний журнал*, 2016. №3. С. 39-44.

38. Нагірна В. П. Роль малих міст в активізації соціально-економічного розвитку сільської місцевості. *Український географічний журнал*, 2018. №1. С. 47-56.

39. Назаренко Т. Формування картографічної грамотності в учнів основної школи на уроках географії. *Український педагогічний журнал*. 2015. № 3. С. 126–135. Самойленко В. М., Топузов О. М., Вішнікіна Л. П., Діброва І. О. Дидактика географії : монографія. Київ: Ніка-Центр, 2013. 570 с.

40. Незвичайні музеї Звенигородщини. URL: https://provce.ck.ua/nezvychajnimuzeji-zvenyhorodschyny/ (дата звернення: 17.03.2026).

41. Нємець Л. М. Стійкий розвиток: соціально-географічні аспекти (на прикладі України): монографія. Харків: Факт, 2003. 383 с.

42. Олійник Я. Б., Остапенко П. О. Формування спроможних територіальних громад в Україні: переваги, ризики, загрози. *Український географічний журнал*, 2016. №4. С.37-43.

43. Офіційний сайт Державної служби статистики України. URL: http://www.ukrstat.gov.ua (дата звернення: 17.03.2026).

44. Офіційний сайт Міністерства економіки України. URL: https://www.me.gov.ua/?lang=uk-UA (дата звернення: 19.12.2025).

45. Підгрушний Г. П. Формування системи полюсів зростання в Україні як передумова її переходу до моделі поліцентричного просторового розвитку. *Український географічний журнал*. 2017. №1. С. 48-55.

46. Пістун М.Д., Гуцал В. О., Провотар Н. І. Географія агропромислових комплексів: навч. посіб. Київ: Либідь, 1997. 200 с.

47. Сальваровський Я.Р. Географія Черкаської області: підручн. Черкаси : Вибір, 2000, 63 с.

48. Ситник О. І. Історико-географічні особливості освоєння території Звенигородського району Черкаської області у межах міжзонального геоекотону «Лісостеп-степ» Правобережної України. *Наукові записки. Серія: Географія*. 2014. Вип.26. С. 53–60.

49. Ситник О.І., Наріжна О.М., Лячинський С.С. Інвестиційні перспективи Звенигородського району Черкаської області як туристично-привабливої території. *Географія та екологія: наука і освіта* : зб. матеріалів VIII

Всеукр. наук-практ. конф. (м. Умань, 9–10 квіт. 2024 р.). Умань : Візаві, 2020. С. 178–183.

50. Стецула Н., Коссак Г. Формування картознавчих компетентностей учнів на уроках географії. *Молодь і ринок*. 2017. № 11. С. 41-45.

51. Топчієв О. Г. Основи суспільної географії. Одеса: Астропринт, 2001. 560 с.

52. Топчієв О. Г. Суспільно-географічні дослідження: методологія, методи, методики. Одеса: Астропринт, 2005. 651 с.

53. Топчієв О.Г. Просторове планування – новий науковий напрям вітчизняної географії. *Український географічний журнал*, 2020. №2. С. 73-74.

54. Філософський словник. URL: https://dic.academic.ru/dic.nsf/enc_philosophy/955 (дата звернення: 24.03.2023).

55. Цифровий глобус Google Earth. URL: https://earth.google.com/ (дата звернення: 11.04.2026).

56. Цифровий глобус NASA World Wind. Офіційний сайт. URL: https://worldwind.arc.nasa.gov/ (дата звернення: 12.04.2026).

57. Черкаська область. URL: https://ck-oda.gov.ua/wp-cont (дата звернення: 14.04.2026).

58. Шаблій О. І. Економічна і соціальна географія України: навчальнометодичний посібник. Київ: ВПЦ «Київський університет», 2019. 314 с.

59. Шматко С. В. Формування картознавчих компетентностей як чинник розвитку та саморозвитку ліцеїстів. *Географія та економіка в рідній школі.* 2015. № 6. С. 27–30.

60. Яценко В.С. Пізнавальні мандрівки. Працюємо із синхроністичною таблицею. *Географія та економіка в рідній школі*. 2017. №6. С. 30-33.

ДОДАТКИ

Додаток А

Промислові підприємства Звенигородщини

Промисловість залишається основною бюджетно формуючою галуззю економіки району, а ефективно працюючі промислові підприємства - це важливий фактор соціальної стабільності в районі.

«Звенигородські енергетичні мережі» акціонерного товариства «Черкасиобленерго»

Одним із найголовніших підприємств Звенигородського району є відокремлений структурний підрозділ «Звенигородські енергетичні мережі» акціонерного товариства «Черкасиобленерго». Основний вид діяльності - розподілення електроенергії. Звенигородське підприємство електромережі, як частина енергетичної галузі, займається виробництвом, передачею та розподілом електроенергії, відноситься до об'єктів промислової інфраструктури. Підприємство належить до вторинного сектору господарства, забезпечуючи функціонування інших промислових об'єктів Звенигородського району.

Історія створення Звенигородського РЕМ почалася у 1957 році, після введення в експлуатацію Звенигородської ГЕС на річці Гнилий Тікич, потужністю 315 кВт. Розпочалося будівництво гідроелектростанції 1952 року біля міста Звенигородки, на північній околиці, вище по течії річки. Гребля створила Звенигородське водоймище, вода якого використовувалася для поливу овочів та інших культур місцевих колгоспів та радгоспу»Звенигородський". Уріз води між верхнім і нижнім бар'єром складав 132,7 – 124,5 метри над рівнем моря, що забезпечував роботу трьох агрегатів загальною потужністю 300 квт. Станція мала статус міжколгоспної . У 80-х роках минулого століття припинила роботу, як нерентабельна. Та все ж для енергетичної незалежності України велике значення має використання альтернативних джерел виробництва електроенергії. Для цього мають відіграти свою роль гідроелектростанції, які можуть використовувати енергію малих річок України. До таких річок належит

Додаток А (продовження)

ь і наш Гнилий Тікич – невелика річка довжиною 157 кілометрів з площею водозабірного басейну 3125 квадратних кілометрів.. То ж Звенигородська ГЕС відновлена 2006 р. потужність ГЕС – 300 кіловат працює й нині. (матеріали із фондів Звенигородського краєзнавчого музею)

З 29 січня 1958 року Звенигородське експлуатаційне відділення електромереж входило до Черкаської обласної експлуатаційної контори сільської електрифікації «Облсільенерго» з підпорядкуванням Головсільенерго Міністерства сільського господарства УРСР.

Потому обласну контору Головсільенерго було реорганізовано. На її базі створено 4 підрозділи, в тому числі Звенигородську енергосистему у складі Звенигородської підстанції 35/10 кВ, Звенигородської та Лисянської ГЕС. Лисянська ГЕС (смт. Лисянка) розташована теж на річці Гнилий Тікич. У січні 1960 року Черкаською обласною контрою «Сільенергобуд» збудовано підстанцію 35 кВ Звенигородка-Ірпінь, яку було передано на баланс Буцької енергосистеми, що в Маньківському районі. Ма́ньківський райо́н – колишня адміністративно-територіальна одиниця Черкаської області. Утворений 1923 року та ліквідований 2020. Після ліквідації, територія району увійшла до складу Уманського району.

З метою поліпшення структури управління сільського енергетичного комплексу, наказом облконтори «Сільенерго» від 15 жовтня 1960 року в числі інших створено й Звенигородський район електромереж. Першим керівником Звенигородського РЕМ був Стригун Костянтин Тимофійович, далі на посаду директора був призначений Тарануха Анатолій Іванович, Маловік Петро Степанович, Книжка Сергій Михайлович, Скобленко Олександр Григорович, нині керівник «Звенигородських енергетичних мереж» є Ярошинський Олег Володимирович.

Головні послуги, що надаються підприємством:

• Перевірка, встановлення, ремонт та заміна лічильників електроенергії.

Додаток А (продовження)

• Підключення будинків до електромережі.

• Будівельно-монтажні та електромонтажні роботи (будівництво і реконструкція електроустановок, улаштування вводів в житлові будинки, монтаж виносних шаф обліку електричної енергії, виконання ремонту кабельних мереж та повітряних ліній тощо);

• Видача технічних умов на приєднання електроустановок.

• Проєктні роботи, погодження проєктної документації.

• Допуск до експлуатації електроустановок.

• Оформлення та нагляд за роботами в охоронній зоні електромереж.

• Технічне обслуговування абонентських електроустановок;

• Лабораторні роботи (пошук і визначення місця пошкодження кабельних ліній, вимірювання опору контуру заземлення, заземлювача опори, вимірювання опору і ємності обмотки машин, апаратів, опору ізоляції, випробування підвищеною напругою, вимірювання пробивної напруги тощо).

В процесі входження до єдиної енергосистеми в районі впроваджено більш надійні комутаційні апарати, трансформатори та інше обладнання підстанцій та ліній електропередачі. Нині у Звенигородському РЕМ працює майже півтори сотні енергетиків, які обслуговують більше 1400 км ліній електропередачі різної напруги, пів тисячі підстанцій та 32 000 споживачів.

Додаток А (продовження)

Приватне Акціонерне товариство «Звенигородський сироробний комбінат»

Флагманом промислового виробництва у Звенигородському районі без сумніву є ПрАТ «Звенигородський сироробний комбінат».

Історія розпочалася з маслопереробного підприємства - Звенигородського маслозаводу. 01.05.1930 р. – розпочав свою роботу Звенигородський маслозавод. Завод ліквідований на початку 1980-х років після введення в дію сироробного комбінату. Нині комбінат співпрацює з всесвітньовідомою

французькою фірмою «Бон грен», яка стала вкладати кошти в розвиток виробництва, технології, розширення сировинної зони.

Спочатку в 1930 році в м. Звенигородці відкрили невеликий маслозавод. Під виробництво пристосували приміщення колишнього горілчаного цеху Спиртзавод за царської росії, по вул. Дворянській. Маслозавод спочатку виготовляв лише 200-300 кг масла на день. У 1934 році на підприємстві виготовили перші зразки сиру, який був надзвичайно смачним та став візитівкою Звенигородського району. Звенигородська земля відвіку славилася безкрайніми пасовищами і родючими чорноземами. З давніх часів молоко було основою життя в цих краях. Так історично склалося, що сир - традиційний продукт на столі місцевих жителів, а майстерність приготування сиру передавалася від покоління до покоління впродовж багатьох століть. Переживши лихоліття голодних років – голодомори, штучно створені державою та тоталітарними режимами, місцеві вижили завдяки маслозаводу. Сироватку та воду з під обробки масла, набирали в технічних чанах, використовували в приготуванні кулешів,

У 1937 році виробництво сиру в Звенигородці розчалося в промислових масштабах. Продукт вдосконалювали майстри-сировари, всього за декілька років звенигородський сир вже був популярний не лише в Україні, а й за її

Додаток А (продовження)

межами. Для доставки сиру із Звенигородки, була проведена гілка залізниці. Виробництво сиру зупинилося лише під час другої світової війни, коли місто було під окупацією німецьких військ. Самі приміщення на початку війни зазнали бомбардувань. У травні 1944 року цехи маслозаводу відновили роботу і працювали стабільно. 1.09.1945 року розпочалося навчання в Звенигородській школі майстрів сировиробництва. В 1986 року цю спецшколу реорганізовано у середнє професійно-технічне училище №16 м. Звенигородки. Нині училище перейменовано у державний навчальний заклад „Звенигородський центр

підготовки і перепідготовки робітничих кадрів" і як би прикро не звучало, нині немає набору на професію «Майстер з виробництва незбираномолочної та кисломолочної продукції. Сировар – майстер. Маслороб - майстер».

До восьмидесятих років минулого століття Звенигородка стала одним з найбільших виробників молочної продукції в СРСР. Розроблений в 90-х роках рецепт сиру «Звенигородський» став візитною карткою міста. Смак «Звенигородського» сиру став відомим споживачам багатьох країн, сьогодні сир з подібною назвою намагаються копіювати з десяток виробників інших компаній. З року в рік росли обсяги виробництва, що дало можливість Звенигородському сиркомбінату увійти до першої трійки серед сироробних підприємств України (упор. Білецький, Ф. Ф., Звенигородка: мала енциклопедія, Звенигородка, 2004. – 203 с.,ст. 125: іл.)

А в 2002 році «Звенигородський сироварний комбінат» увійшов до складу французької компанії Bongrain Group - одного з найбільших у світі виробників сирів. Завод почав представляти продукцію під брендом "Звени Гора", що стало символом якості та винятковой смакової досконалості. З року в рік планується значно наростити виробництво масла, плавлених сирів та сирів кисломолочних. Нині на підприємстві французькі та українські сировари вдосконалюють свою майстерність. Сьогодні ПрАТ «Звенигородський сироробний комбінат» – це сучасне, передове європейське підприємство.

Додаток А (продовження)

. Державне підприємство «Звенигородське лісове господарство»

1929 році утворено Звенигородське лісове господарство –державне підприємство. На початку 1930 року лісове господарство було об'єднане з лісовою промисловістю.

Територія Звенигородського лісгоспзагу відноситься до лісостепової зони. цей район характеризується широколистним рельєфом ерозійно-акумуляторного типу, відносно слабким розподілом водорізів, що мають пологі схили. У геологічному відношенні територія розташування лісгоспзагу відноситься до Українського кристалічного масиву, де поклади докембрійських кристалічних порід покриті товстим шаром кори вивітрювання. Рельєф району характеризується підвищеною, пересіченою балками і ярами місцевостю, з середньою висотою над рівнем моря 137,5 метра, з коливанням від 117 до 230 метрів. (Білецький, Ф. Ф. Зелені шати Шевченкового краю / Феофан Білецький. – Черкаси : ІнтролігаТОР, 2014. – 134 с. : іл.)

На початку другої половини XIX ст. ліси на Звенигородщині займали 28000 десятин. Це 9% від усієї території повіту. Значну частину лісів знищено – дерево використовували для спалювання на цукроварнях. Найбільше лісництво Звенигородщини XIX – початок XX ст.: При вороття – 2000 десятин, Гунське – 1500, Жидівське – 1000 десятин. Ліси соснові, дубові, грабові з домішкою липи, клена ясна тощо, в долинах річок – заплавні ліси з вільхи, верби, осики. Споконвіку на Звенигородщині існували лісохімічні промисли - сухий перегін дерева для одержання поташу, смоли, дьогтю, деревного вугілля. На спеціальних заводах – виготовляли поташ, а на так званих майданах – смолу. На Звенигородщині ці промисли існували здавна. З часом вони зникли. Залишились назви сіл: Будище, Стара Буда, Майданівка. (Словник-довідник / В.М.Хоменко. - К.: Арт Економі, 2015,-160с.)

Після звільнення Звенигородщини від німецько-фашистських окупантів 1944 року відновив свою роботу Звенигородський лісгосп. Країні, розореній війною, потрібні були не тільки хліб, вугілля, метал, але й лісоматеріали.

Додаток А (продовження)

Передовсім для відновлення виробництва, будівництва промислових підприємств, житла. Використовувалась деревина зі Звенигородщии і на шахтах Донбасу, і на будовах та підприємствах деревообробної промисловості Києва та інших міст.

Держлісгосп у м.Звенигородка розміщувався в будівлі по вул. Кримського напроти міжрайонної прокуратури. Пізніше лісгоспзаг переміщено в новозбудоване приміщення на вул. Григорія Сковороди, колишня пилорама лісгоспзагу. Державне підприємство «Звенигородське лісове господарство» – одне з найбільших за площею в Черкаській області. Площа лісового фонду протягом останніх кількох десятків років залишається незмінною і становить 26 тисяч 195 гектарів. Площа лісу, що вирізається за виробничий сезон, повинна бути засаджена лісовими породами дерев, поновитись. Щороку відновлюються лісові насадження на 120 гектарах. Посадковий матеріал вирощують в своєму господарстві. Щорічно лісівниками проводиться обстеження насаджень на предмет доцільності проведення рубок формування і оздоровлення лісів (рубки догляду).

В пять країн Європи експонувався паркет, виготовлений Звенигородським держлісгоспом.

Працівники ДП «Звенигородське лісове господарство» приділяють багато уваги збереженню і облаштуванню природних джерел Звенигородщини. При в’їзді до м. Звенигородки з боку с. Вільховця є унікальне Ісківське джерело з цілющими властивостями. Приїздять по неї звідусіль і навіть самих Черкас. Помічна вода від проблем з нирками. Належить урочище з джерелом до Вільховецького лісництва. Лісівники окультурили прилеглу до джерела місцину, налагодивши безпечний спуск до нього через надто крутий схил, проклали тут містки та доріжки. І навіть створили своєрідну зону відпочинку для охочих побувати на природі. А ще помістили тут спеціальний стенд з картографічними даними та показниками щодо якості джерельної води.

Додаток А (продовження)

За їх прикладом до роботи підключилися й місцеві підприємці, рятувальники та небайдужі звенигородчани, спільними зусиллями зуміли належним чином розчистити джерело та звільнити територію від заростів та різного сміття.

Дбають працівники лісни-цтва і про збереження та за-готівлю цінних лікарських рослин - звіробою, шипши-ни, цвіту липи, бузини, кон-валії. Це люди різних професій - майстри лісу, трактористи, робітники, працівники виробничих дільниць.

Діяльність підприємства:

Мисливство, відловлювання тварин і надання пов’язаних із ними послуг

- Лісівництво та інша діяльність у лісовому господарстві
- Лісозаготівля
- Лісопильне та стругальне виробництво
- Вирощування інших багаторічних культур
- Збирання дикорослих недеревних продуктів
- Вантажний автомобільний транспорт

2025 року відбулася ліквідація та реорганізація колишніх лісгоспів, внаслідок чого всі лісові господарства Черкаської області, включно із Звенигородським районом, стали частиною новоствореної філії ДП «Ліси України» - «Центральний лісовий офіс».

Додаток А (продовження)

. Приватне акціонерне товариство «ІМЕРІС Багачеве»

«Ватутінський комбінат вогнетривів»

Комбінат розташований в м. Багачеве, Звенигородського району. ПАТ «ІМЕРІС Багачеве». Ватутінський комбінат вогнетривів – підприємство металургійної галузі, яке займається видобутком каоліну та виготовленням з нього вогнетривких виробів і матеріалів. Одне із найбільших підприємств України з виробництва вогнетривких матеріалів. Нині випускає 7 видів продукції. Об'єднання знань і технологій обробки глин в підрозділі»Шамоти Європи" групи ІМЕРІС дозволяє комбінату використати найдосконаліші технології. Завдяки цьому нині продукція поставляється більш ніж 43 компаніям в 16 країнах Європи. відділ маркетингу і збуту комбінату освоїв правила і умови проведення експортно-імпортних операції, постійно працює над розширенням збуту продукції.

Історія підприємства: Геологорозвідувальні роботи починалися на Новоселицькому родовищі вторинних каолінів в 50-х роках, промислова експлуатація Новоселицького кар'єру почалась у березні 1963 року. Разом з освоєнням кар'єру, велося будівництво шамотовипалювального цеху і у березні 1971 року були випущені перші тони шамоту з обертової печі №1. До кінця цього ж року введена в експлуатацію друга, а в грудні 1973 р.- третя обертова піч. в 1980 р. підприємство було виведено на проектну потужність по виробництву основної продукції - кускового шамоту і неформованих вогнетривів. У 1982 р. почалося освоєння другого родовища - Мурзинського каолінового кар'єру (село Мурзинці за 19 км від м. Звенигородки).

Каолін сирець – багаті родовища вторинних каолінів (вогнетривкої глини) є базою для всіх продуктів підприємства. Каолін – гірська порода, яка складається переважно з каолініту. Застосовується як сировина для вогнетривкої продукції, а також кераміки, сан фаянсу та в цементній промисловості.

Підприємство, в основному проводить роботу на двох кар'єрах. Є лінії по дробленню і розсіюванню шамоту різних фракцій, а також по виробництву

Додаток А (продовження)

мелених матеріалів (торкрет - порошку, мертеля, меленого сухого каоліну, метакаоліну.

Удосконалюється обладнання лабораторії комбінату. Завершена робота по впровадженню міжнародної системи забезпечення якості.Сировинною базою комбінату є каоліни з Мурзинського кар'єру. Новоселицький кар'єр законсервований у середині нульових років. Підприємство належить французькій групі Imerys, одній з найбільших у світі компаній з видобутку та перероблення мінералів. В якості палива використовується природній газ, що дозволяє уникати забруднення шамоту від продуктів згорання та досягти низького рівня шкідливих викидів в атмосферу.

Вид діяльності:

- добування піску, гравію, глин і каоліну
- неспеціалізована оптова торгівля
- інший пасажирський наземний транспорт, н.в.і.у.
- вантажний автомобільний транспорт.

Додаток Б

Анкетування «Мій рідний край на уроках географії»

Мета: Вивчення пізнавальних запитів учнів та виявлення факторів, що впливають на якість засвоєння матеріалу.

Інструкція: Оберіть один або кілька варіантів відповідей, які найбільше вам підходять, або напишіть власний варіант.

Що тобі найкраще запам'ятовується під час вивчення своєї області?

а) Цифри, статистичні таблиці та графіки.

б) Незвичайні факти, легенди або рекорди (найвище дерево, найглибша печера).

в) Взаємозв'язки (наприклад, чому саме в нашому місті побудували цей завод).

Якби ти створював(ла) карту рідного міста, що б ти на ній позначив(ла) насамперед?

а) Чіткі кордони районів та назви вулиць.

б) Свої улюблені місця для відпочинку та «секретні» локації.

в) Екологічно небезпечні зони.

Чи здається тобі інформація у підручнику географії сучасною?

а) Так, вона цілком актуальна.

б) Частково, деякі дані про населення чи промисловість здаються застарілими.

в) Ні, я краще знайду інформацію в інтернеті.

Якому джерелу інформації про свій край ти довіряєш найбільше?

а) Підручнику.

б) Офіційним сайтам статистики та Google Maps.

в) Розповідям батьків чи знайомих.

Який вид роботи на уроці географії втомлює тебе найшвидше?

Додаток Б (продовження)

а) Довге креслення схем або заповнення контурних карт.

б) Слухання лекції вчителя.

в) Робота з великими текстами параграфів.

Який формат вивчення рідного краю був би для тебе найцікавішим?

а) Традиційний урок у класі.

б) Віртуальна екскурсія або створення цифрового проєкту (презентація, відео).

в) Реальна екскурсія, експедиція або польове дослідження.

Якої сучасної технології (VR-окуляри, онлайн-карти, мобільні додатки) тобі найбільше бракує на уроках географії?

Оціни за 10-бальною шкалою, наскільки тобі важливо знати географію саме того місця, де ти живеш? (1 – зовсім не важливо, 10 – дуже важливо).

Додаток В

Агатангел Юхимович Кримський – видатний учений, філолог, сходознавець, письменник

Відвідавши Звенигородський краєзнавчий музей ім. Т.Г.Шевченка маємо нагоду познайомитися з творчістю та життєвим шляхом видатного земляка, йому у нашому музеї присвячено цілий експозиційний відділ. Агатангел Юхимович Кримський народився в Україні м. Володимир - Волинську, зовсім маленьким разом з батьками переїхав до Звенигородки, з нею він пов'язав своє життя і смерть.

Мати Агатангела Аглаїда Матвіївна (Агата урож. Сидорович) - з бідної родини литовських поляків. Батько Юхим Степанович народився в багатодітній родині 13 квітня 1838 року, ймовірно в м. Мстиславі (нині Білорусь). Працював батько на Волині спочатку на пошті, а потім вчителем місцевої школи. Переїхавши до Звенигородки став учителювати в недавно заснованому міському двокласному училищі – викладав географію та історію, був директором цього училища. В навчальному закладі бракувало підручників. І Ю.С. Кримський заходився писати їх сам. Автор багатьох книжок по географії, арифметиці, мові. Спочатку в Москві а за тим і в Звенигородці(куди він привіз із Острога, що на Волині, друкарню наприкінці 70 – років) «виходять навчальні посібники з географії, мови, арифметики. За гонорар, одержаний 1872 року за підручник з географії (він вийшов в Московській друкарні В.Готьє) Кримський купив земляний наділ і почав будувати будинок у м.Звенигородці по вулиці Продольній (нині вул. А.Кримського).

Агатангел Кримський не мав жодної краплини української крові, знав більше 60 іноземних мов але обрав Україну, говорив українською, писав в усіх анкетах: національність - українець. Його предок, як згадував сам Агатангел Юхимович - кримський мулла, що доводився родичем кримському ханові, в далекому 1696 році виїхав до Литви. Він опинився серед народу ні мови, ні звичаїв якого не знав. Оселившись серед християнського люду, він узяв

Додаток В (продовження)

християнську віру. Його дали християнське ім'я і зважаючи на те, що він з Криму записали - Кримський. Агатангел Кримський навчався в Звенигородському двокласному училищі, читати він навчився в три з половиною роки, потім вчився у Києві, в Московському інституті східних мов. Був за кордоном, відкомандирований в арабські країни, щоб підготуватися до кафедри арабської словесності і попрацювати в арабських рукописних книгосховищах, переважно в сирійському Бейруті і Лівані. Але ніколи не забував про Україну, про свою Звенигородку, згодом оселився в Києві, став одним із основоположників Академії наук України, започатковує українське сходознавство, був очільником історично-філологічного відділу УАН, директором інституту української наукової мови, професором Київського університету.

Агатангел Кримський вільно володів більшістю поширених європейських і східних мов, що дало йому змогу залучати до рідної культури естетичні скарби найвіддаленіших народів. У ньому напрочуд дивно поєднувався талант ученого – історика, фольклориста, літературознавця, лінгвіста – з талантом поета і прозаїка. Багато років свого життя він присвятив роботі в бібліотеках чужоземних країн за вивченням історичних книг, рукописів, знайомився з фоліантами, яких можливо ніхто і не торкався впродовж десятиріч. Собі ж поклав за мету: «жодного дня без рядка», « жодної години без книги». Книги були його життям, вірними й надійними друзями. Він вивчав, писав і перекладав. І саме завдяки Кримському окремі поети мусульманського Сходу вперше почули свої твори мовою Тараса Шевченка. Слід особливо відзначити, що: проживаючи в Москві 7 років, як студент Лазаревського інституту східних мов і університету та 20 років в основному як професор вищих навчальних закладів , 2 роки перебуваючи в науковому відрядженні на Близькому Сході, Агатангел Кримський поезії та прозу писав лише українською мовою. Цю мову ввібрав з

Додаток В (продовження)

дитинства разом з легендами, переказами, піснями. Він не раз ходив із ватагами колядників і щедрівників, стрибав через купальські багаття на березі Тікича, залюблено вслухався в живу народну, не «кована» українську мову.

Через роки вирішив позанотовувати та впорядкувати те, чому загрожує забуття. Звенигородщину, свого часу оминали етнографічні експедиції - ні Дніпром доплисти, ні залізницею доїхати. Один тільки Панько Куліш одважився добратися на перекладних, поштовим трактом. Зібране оприлюднив у «Записках о Южной Руси». Адже дуже часто Україну вважали окраїною росії, Малоросією. А мову українську мужицькою та віджилою.

За сорок років (з 1889 р. і до 30-х років XX ст.) в руках Кримського зосере-дився винятково цінний і різноманітний матеріал з ділянок обрядовості, пісен-ності, художньої народної прози, мови. Особливо багато було зібрано в сере-дині 20-х років, коли А. Кримський, працюючи в Академії наук УРСР, мав змогу залучити до запису-вання своїх респондентів - земляків. Збирали етнографічні – фольклорні матеріали Шевченкового краю Іван Лисак, селянин з Колодистого, Софія Терещенко, засновниця нашого Звенигородського на той час ще повітового музею, Микола Левченко, особистий секретар. Весь ілюстративний матеріал до книги виконала С.М.Терещенко. Сам А. Кримський пише про це : «Спеціаліст етнограф, дійсний член Етнографічної Комісії, завідувачка краєзнавчого музею С. М. Терещенкова поставилася до справи аж надто поважно й свідомо та й позбирала з усіх закутків Звиногородщини етнографічні матеріяли навіть багато ширші, ніж того вимагала програма Комісії»

Вже тоді розпочато підго-товку матеріалів до друку. Проте здійснилось те не скоро. Багаті фольклорні зібран-ня архіву А. Кримського (близько двох тисяч сторі-нок), свідчать, що йому вдалося лише частково здійснити свій за-дум. Видатний фольклорист Олексій Дей у своїй праці «Сторінки з історії української фольклористики» виділяє Кримського як видатного дослідника

Додаток В (продовження)

народної поетичної творчості. Він зазначає: ” Звенигородщина привертала увагу фольклориста не стільки тому, що з нею він зріднився і вважав своєю батьківщиною та тримав міц-ні зв’язки протягом усього життя, скільки тому, що че-рез ці землі пролягали в певні часи широкі шляхи історії - тут велась активна боротьба з татарськими наїз-дами, відбулося чимало ви-значних подій, народно - визвольних рухів. Цінним було ще й те, що ці землі опинились узбіч головних магістралей, і отже, більшою мірою, ніж інші, зберегли й законсервували давні народні звичаї та творчість, яка на часи А. Кримського залишилась ще майже не порушеною дослідниками.”

За плечами Кримського – десятки книг, сотні статей в енциклопедіях, журналах, оригінальна поезія, переклади з англійської, арабської, грецької, німецької, перської, турецької, французької… Високе звання, посада, шана вченого світу. Чого ще треба? Та академік марить Звенигородщиною, її м’якою говіркою, казками, легендами й історичними переказами. Мовою звенигородців написано «Повістки та ескізи з українського життя», оповідання «Та хто ж таки справді винен». В Звенигородці він написав цикл екзотичних поезій «Між дітьми природи». Та все ж, була у вченого давня заповітна мрія : видати етнографічно – фольклорні розвідки про Шевченків край.

На жаль, завершити і надрукувати цю працю А. Кримському не вдалося. Збереглося три її сигнальні примірники у незброшурованих аркушах. За інформацією краєзнавця Звенигородщини Володимира Хоменка - йшлося про тритомник. В Звенигородському краєзнавчому музеї зберігається том перший, з нього й зроблено Черкаський передрук у 2009 році. Матеріали до другого й третього томів зберігаються в Національній бібліотеці імені В.І. Вернадського. Примірник, що довгий час знаходився в запасниках Звенигородського краєзнавчого музею, пролежав експонатом основного фонду з 1965-го до 2009 року. Книгу – сигнальний примірник, без перебільшення можна вважати безцінною. Вона вкрай рідкісна. Час від часу музейники використовували

Додаток В (продовження)

матеріали з неї для краєзнавчого радіожурналу чи відтворення народних обрядів, записаних самим Кримським, ревно зберігали книгу з географічною мапою та малюнками, пишалися писемним скарбом музейного фонду. Сьогодні багато досліджень чи машинописних робіт нашого земляка зберігаються в бібліотечних фондах інституту сходознавства ім. А.Ю. Кримського, Національної Академії наук України, в Національній бібліотеці України ім. В.І. Вернадського, музейних архівах. На жаль вони так і залишаються малодослідженими та не виданими, не матимуть масового читача. Так, як і наш музейний експонат – книга, яка підписана до друку ще в 1930 році, ревно зберігалась в фондових запасниках. Відвідувачам не завжди було можливо побачити ту працю з правками та помітками самого автора, звичайно, повністю перечитати, осягнути, збагнути історико – етнографічне дослідження Шевченкового краю теж не мали змоги. «Звенигородщину…» А.Кримський готував разом із своїм науковим секретарем-етнографом і фольклористом Миколою Левченком. Коли Левченка репресували(1929), Кримський писав В. Затонському: «Моя величезна діалектологічно-фольклорна збірка лиш завдячуючи Левченковій допомозі змогла бути зредагована і пішла в друк». (В.Хоменко «Післямова до передмови»)

Багато залишається таємниць пов’язаних із життям самого вченого. Важко збагнути, як людина з світовим іменем потрапляє під прес репресій та морок забуття, приймає мученицьку смерть, братську могилу кустанайського табору. І лише після реабілітації на родинному будинку Кримських з’явиться меморіальна дошка, проводитимуться сходознавчі читання, відбуватимуться міжнародні наукові конференції у Звенигородці, відгудуть ювілейні вшанування, в роки Незалежності прийматимуться рішення про перейменування вулиці, про реставрацію будинку Кримських, планується створення в подальшому там музею - садиби. Так - так планували музей. У тому будинку й саме на тій вулиці, що мала колись найменування Продольна, поруч з міською

Додаток В (продовження)

каланчею, в будинку де вежу, за переказами збудував сам Агатангел Юхимович, куди кожної вільного літа приїздив вчений набратись сил, відпочити від лекцій в університеті, від роботи в Академії наук – на вакації до Звенигородки…

Сьогодні, все то ще в задумах і планах. Будинок залишився в стаді капітального будівництва. Меморіальна дошка, правда, в музеї – Звенигородському краєзнавчому, як експонат. При реставрації будинку її зняли. В експозиції нашого музею зберігаються особисті речі та документи. Руйнується, відтворена, та так і не упорядкована незвичайна будівля, оригінальної архітектури на вулиці імені академіка Кримського.

Та все ж, видання унікального рукопису це теж своєрідна реабілітація – унікальна праця, гордість вченого – його мрія «Звенигородщина Шевченкова – Батьківщина» стане набутком широкого загалу дослідників і читачів. Це, сьогодні і є найкращою даниною світлої пам’яті всесвітньо відомого вченого, сходознавця, етнографа, нашого земляка. Перевидання сигнального примірника книги»Звенигородщина Шевченкова Батьківщина з погляду етнографічного та діялектологічного” повне відтворення з коректурою автора, тексти, малюнки, фото світлини, передрук без правки - спрямовані на відродження забутих імен, національної самосвідомості, вивчення культури та історичної спадщини. Книга, стане доступнішою широкому загалу читачів, відкриє свої таємниці допитливим, вдумливим і небайдужим...